

Yayın Geliş Tarihi: 30.11.2021
Yayına Kabul Tarihi: 19.02.2022
Online Yayın Tarihi: 30.03.2022
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1030320

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 24, Sayı: 1, Yıl: 2022, Sayfa: 187-222
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ROMA HUKUKUNDA GLADYATÖRLERİN VE PROFESYONEL ATLETLERİN HUKUKÎ STATÜLERİ

Ali Selkor ATAK*

Öz

Romaluların gladyatörlerle ilgili olarak genellikle ikircikli bir yaklaşımlarının olduğu görülmektedir. Roma toplumunda gladyatörlere bir yandan hayranlık duyulmakta diğer yandan ise gladyatörler toplumdaki dışlanmakta ve hukuken çeşitli kısıtlamalara tâbi tutulmakta ve şerefsiz (infamis) ilân edilmekteydiler. Özgür ve Roma vatandaşı olup gönüllü olarak bir sözleşme (auctoramentum) ile para karşılığında gladyatörlük yapmak isteyen bir kimse şerefsiz ilân edilerek çeşitli kısıtlamalara tâbi olmanın yanı sıra köle benzeri bir statüde olmaya katlanmak zorunda kalırdı. Antik çağda profesyonel atletlerin durumlarına yönelik olarak ise hukukî metinlerde birbiriyle çelişen ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bu çelişkiler nedeniyle günümüzde gösterdikleri faaliyetlerin birbirine benzediği tartışmalı olsa da daha çok vurgulanmaya başlayan bu iki gruptan profesyonel atletlerin durumlarının gladyatörlerle benzerlik gösterip göstermediği hakkında soru işaretleri oluşması muhtemeldir. Çalışmamızda gladyatörler ile profesyonel atletlerin hukukî statülerinin ele alınıp karşılaştırılması amaçlanmıştır. Gladyatörler ve profesyonel atletlerin toplumsal ve hukukî konumları bakımından aralarında çeşitli benzerlikler bulunsa bile, konuya ilişkin metinler incelendiğinde, gladyatörlerin aksine profesyonel atletlerin kural olarak şerefsizlikle (infamia) damgalanmadıkları tespit edilebilmektedir. Profesyonel atletlerin hukukî durumuna yönelik farklı metinler arasındaki çelişkili ifadelerle rağmen bu iki grubun hukukî statüleri arasında benzerlikten çok farklılıkların bulunduğu söylenebilecektir.

Anahtar kelimeler: Roma hukuku, Gladyatör, Profesyonel atlet, Şerefsizlik (infamia), Hukukî statü.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Atak, A. S. (2022). Roma hukukunda gladyatörlerin ve profesyonel atletlerin hukukî statüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 187-222.

* Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-9965-3244, selkor.atak@deu.edu.tr.

THE LEGAL STATUS OF GLADIATORS AND PROFESSIONAL ATHLETES IN ROMAN LAW

Abstract

The Romans had ambivalent attitudes to gladiators. On the one hand the Roman society admired and glorified the gladiators, but on the other hand the gladiators were excluded from the society, were subject to various legal restrictions and branded with infamy (infamia). A freeborn Roman citizen who bound himself with a contract (auctoramentum) to fight in the arena as a gladiator in return for money had to endure a slave-like status. When it comes to the status of the professional athletes in antiquity, it can be observed that there are some contradictions in the legal texts concerning their status. Due to these contradictions it may be questioned whether there are any similarities between the status of these two groups of people. The aim of this essay is to approach and compare the legal status of the gladiators and the professional athletes. Although there are some similarities between the social and legal status of the gladiators and the professional athletes, it can be said that unlike the gladiators the professional athletes aren't branded with infamy. Despite the contradictions in the legal texts concerning the legal status of the professional athletes it can be claimed that there are more differences than similarities between the legal status of these two groups of people.

Keywords: Roman law, Gladiator, Professional athlete, Infamy (infamia), Legal status.

GİRİŞ

Roma'da gladyatör dövüşleri uzun bir dönem boyunca halk arasında en popüler gösteriler arasında yer almıştır. Romalıların düzenlemiş oldukları festivallerde temel olarak atlı savaş arabası yarışları ve tiyatro oyunları gibi gösterilere yer verilmekteydi. Bunların yanı sıra sonraki dönemlerde gladyatör dövüşleri, vahşi hayvan avı gösterileri ve Yunan tarzı atletizm yarışmalarının da Roma halkı arasında zamanla farklı derecelerde olsa bile popülerlik kazandığı görülmüştür. İmparator *Iustinianus* tarafından hazırlanmış olan büyük hukuk derlemesi *Corpus Iuris Civilis*'in hukukçuların eserlerinden alınmış parçalardan oluşan *Digesta* adlı bölümünde profesyonel atletlerle ilgili hukukî düzenlemeler yer almaktadır. *Digesta*'da gladyatörlerin hukukî durumlarını doğrudan ele alan bir metin bulunmamakla birlikte, onlarla benzer durumda olanlara değinen metinlerin bulunması gladyatörlerin hukukî durumlarının tespit edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu düzenlemelerin yer aldığı metinlerde gladyatörler ile profesyonel atletlerin durumlarının birbirine karıştırılmasına yol açabilecek ifadelerin bulunduğu göze çarpmaktadır. Hatta profesyonel atletlerin hukukî statüsüne ilişkin farklı metinlerde birbiriyle çelişen farklı hükümlerin yer alması konunun ele alınmasını gerektirmektedir. Konu incelenirken öncelikle Roma'da "munus" (gladyatör dövüşü) ve "gladiator" (gladyatör) kavramları ile gladyatör dövüşlerine yönelik bakış açısına değinilmesi faydalı olacaktır. Gladyatör dövüşlerinin spor, gladyatörlerin de atlet sayılıp sayılmayacağı tartışmalı bir konudur ve gladyatörler ile atletlerin hukukî statüleri ele alınırken bu konuya da değinilmesi gerekmektedir. Daha sonra profesyonel atletlerin ve gladyatörlerin toplumsal konumları ve hukukî

statüleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Gerek gladyatör dövüşleri gerek Olimpiyatlar ve atletizm yarışmaları, etkileri günümüze kadar gelen ve popüler kültürde yansımalarına rastlanılan “fenomen”lerdir. Çalışma konumuzun kapsamı, bu “fenomen”leri ve bunların günümüz toplumundaki etkilerini bütün yönleriyle ve tamamıyla ele almaya elverişli değildir. Bu nedenle gladyatörler ve profesyonel atletlerin hukukî statüsünü konu alan bu makalede, makale konusunun kapsamı gözetilerek bir taraftan farklı gladyatör tipleri diğer taraftan Olimpiyatlar ve farklı atletizm yarışmaları ile ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunmaktan özellikle kaçınılmış ve konu gladyatör ve atletlerin toplumsal statülerinden çok hukukî statüleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

ROMA’DA “MUNUS” (GLADYATÖR DÖVÜŞÜ) VE “GLADIATOR” KAVRAMLARI VE ROMALILARIN GLADYATÖR DÖVÜŞLERİ İLE GLADYATÖRLERE (YÖNELİK) YAKLAŞIMLARI

Kaynaklara göre Roma’da ilk gladyatör dövüşü *D. Iunius Brutus Pera*’nın ölümünden sonra M.Ö. 264 yılında iki oğlu *Marcus* ve *Decimus* tarafından onun şerefine Tiber nehrinin yakınlarındaki hayvan (ve balık) pazarında (*forum boarium*) düzenlenmiştir (Dunkle, 2008, s. 12; Friedländer, 1920, s. 51; Hopkins, 1983, s. 4; Zaleski, 2014, s. 592). Bu tarihten Cumhuriyet Dönemi’nin (M.Ö. 509-M.Ö. 27) son yüzyılına kadar gladyatör dövüşleri yalnızca ölüleri onurlandırmak için onların şerefine yakınları tarafından düzenlenmiştir ve atlı savaş arabası yarışları ve tiyatro gösterilerinin aksine tanrılar onuruna düzenlenen festivaller kapsamında yer almamıştır (Friedländer, 1920, s. 51; Kyle, 2015, s. 248; Newby, 2015, s. 552). Romalıların, ölmüş soyluların şerefine gladyatör dövüşleri düzenlemiş oldukları gibi Antik Yunan’da da eski dönemlerde soylu vatandaşların ölümünden sonra cenaze törenleri vesilesiyle onları onurlandırmak için atletizm yarışmaları düzenlenmekteydi (Crowther, 2007, s. 40; Pleket, 2010, s.149). *Homeros*’un *İlyada* destanının 23. Kitabında Truvalı *Hektor* tarafından öldürülmüş olan Yunan savaşçı *Patroklos* onuruna düzenlenmiş sekiz atletizm müsabakasından bahsedilmektedir (Crowther, 2007, s. 40; *Homeros*, tahm. M.Ö. 800-700/2016).

Roma’da Yunan tarzındaki atletizm yarışmalarının ise ilk defa M.Ö. 186 yılında düzenlenmiş olduğu genellikle kabul edilmektedir (Dunkle, 2014, s. 391; Gardiner, 1930, s. 123; Harris, 1972, s. 50; Kyle, 2015, s. 263; Newby, 2005, s. 25). Yani Roma’da ilk gladyatör dövüşü, Yunan tarzı atletizm yarışmalarından yaklaşık 78 yıl önce düzenlenmiştir ve nispeten bu yarışmalardan daha eski bir tarihe sahiptir. Uygulanmaya başladıkları tarih bakımından aralarındaki fark çok fazla olmamakla birlikte zaman içinde Roma’da gladyatör dövüşlerinin yaygınlaşp popülerleşmesi Yunan tarzı atletizm yarışmalarından daha hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir.

Gladyatör dövüşü *munus* (çoğulu: *munera*) olarak adlandırılmaktaydı ve *munus* kelimesi esasen yükümlülük (görev) veya hediye anlamlarına gelmekteydi, dolayısıyla ölmüş birisi için yerine getirilen bir görev veya ona adanan bir hediye manasını taşımaktaydı (Cornell, 2002, s. 35; Dunkle, 2008, s. 6; Wiedemann, 1995,

s. 185). *Munus* kelimesi ile bağlantılandırılan bir başka terim *ludus*'tur (çoğulu: *ludi*). *Ludus* terimi esasen tanrılar onuruna düzenlenen geleneksel festivaller için kullanılmakla birlikte bu terimin *munus* ile bağlantısı aynı zamanda hem okul hem de gladyatörlerin barınıp eğitildiği gladyatör okulları için kullanılmasından gelmektedir (Wiedemann, 1995, s. 2). Oyun anlamına gelen *ludus* terimi gladyatör okulları için değil fakat kamusal oyunlara/festivallere işaret etmek için kullanıldığında ise daima çoğul formda, yani *ludi* şeklinde kullanılmıştır (Torlone, 2014, s. 420). Cumhuriyet Dönemi (M.Ö. 509-M.Ö. 27) boyunca *munus* kelimesinin, halka *magistralar* veya özel şahıslar tarafından hediye olarak sunulan genel anlamda gösterileri ifade etmekte olduğu savunulmaktadır (Carter, 2014, s. 629, not 2'ye ait metin; Dunkle, 2008, s. 6). Dolayısıyla Cumhuriyet Döneminde *munus* teriminin, M.Ö. 1. yüzyıla kadar yalnızca bir ölünün şerefine düzenlenmiş olan gladyatör dövüşlerinin yanı sıra tanrıların onuruna düzenlenmiş *ludi* olarak bilinen ve atlı savaş arabası yarışlarını veya tiyatro gösterilerini içeren festivallere de (veya oyunlara da) işaret edecek şekilde kullanılmış olabileceği iddia edilmektedir (Dunkle, 2008, s. 6). Doktrinde daha çok taraftar bulan görüş uyarınca Romalılar *munera* ile *ludi* arasında tespit edilmesi her zaman çok da kolay olmayan bir ayırım yapmışlardır. Buna göre *ludi*, yaklaşık M.Ö. 6 yüzyıldan beri düzenlenen (Zaleski, 2014, s. 591) ve atlı savaş arabası yarışmaları ile tiyatro gösterilerinden oluşan festivalleri ifade etmekteydi ve gladyatör dövüşleri ile vahşi hayvan avı gösterilerini içermemekteydi (Cornell, 2002, s. 35; Newby, 2015, s. 552; Wiedemann, 1995, s. 2). Bunlardan en eskisi olan ve Eylül ayı (*september*) içerisinde düzenlenen *Ludi Romani* başlangıçta yalnızca bir atlı savaş arabası yarışmasından ibaretti (Wiedemann, 1995, s. 12). Giderleri kamusal kaynaklardan karşılanan bu festivaller devlet (özellikle muhteris *aedilis*'ler) tarafından düzenlenmekteydi (Futrell, 2006, s. 2, s. 190; Kyle, 2015, s. 284; Sayın, 2020, s. 364; Wiedemann, s. 8; Zaleski, 2014, s. 592). Bu geleneksel festivallerin giderlerinin kamusal kaynaklardan karşılanması yaklaşık olarak M.S. 3. yüzyıla kadar devam etmiştir (Wiedemann, 1995, s. 8). Gladyatör dövüşleri (*munera*) ise ortaya çıktıkları dönemden yaklaşık İlk İmparatorluk (*Principatus*) Dönemine (M.Ö. 27-M.S. 284) kadar devlet tarafından değil genellikle bir cenaze vesilesiyle ve ölen kişiyi onurlandırmak için onun yakınları tarafından finanse edilir ve düzenlenirdi (Friedländer, 1920, s. 51; Kyle, 2015, s. 248; Newby, 2015, s. 552; Zaleski, 2014, s. 592). İlk İmparatorluk Döneminden itibaren Roma'da gladyatör dövüşlerinin düzenlenmesi imparatorların kontrolüne geçti (Sayın, 2020, s. 365; Wiedemann, 1995, s. 2; Zaleski, 2014, s. 593). İmparator tarafından düzenlenen bu dövüşler (*munera*) tıpkı geleneksel festivaller (*ludi*) gibi kamusal nitelik taşıyor olmakla birlikte devlet tarafından düzenlenen bu festivallerden farklı mahiyetteydiler. Gladyatör dövüşleri, *magistra*'ların resmî olarak düzenlemekle yükümlü oldukları ve giderleri devlet hazinesinden (*aerarium*) karşılanmakta olan *ludi*'den farklı olarak İmparatorluk döneminde de onları düzenleyenlerin halka bahsettiği kişisel hediyeler niteliğindediler (Sayın, 2020, s. 365; Wiedemann, 1995, s. 8). *Munus*'un Cumhuriyet Dönemi boyunca *ludi* anlamına gelecek şekilde kullanıldığını savunan Dunkle da İlk İmparatorluk (*Principatus*) Dönemi'nin (M.Ö.

27-M.S. 284) başlarında *munus* kelimesinin artık yalnızca gladyatör dövüşleri için kullanılmaya başlanmış ve gösteri anlamını yitirmiş olduğunu belirtmektedir (Dunkle, 2008, s. 6).

Munus'ta dövüşenler için kullanılan "*gladiator*" kelimesi "kılıç" anlamına gelen "*gladius*"tan gelmektedir ve "kılıçla çarpışan" anlamındadır (Crowther, 2007, s. 106; Kyle, 2015, s. 257; Nişanyan, 2007, s. 178; Potter, 2012, s. 188; Tahan Orhan, 2019, s. 59; Tekin, 2008, s. 262). Gladyatörler için *gladiator*'un yanı sıra *bustuarii*, *hordearii* gibi farklı kelimelerin de kullanıldığı görülmektedir. Gladyatör dövüşlerinin ilk dönemlerde cenaze törenleri vesilesiyle düzenlenmiş olması nedeniyle gladyatörlerin *bustuarii* olarak adlandırıldığı belirtilmektedir (Crowther, 2007, s. 104). *Bustuarii* kelimesi için bu kelimeyi Türkçede tatmin edici bir şekilde ifade eden bir karşılık bulmanın kolay olmadığı kanaatindeyiz. Bununla birlikte, kelimenin anlamını tam aksettirip aksettirmedığı konusundaki çekincemize rağmen bu kelimenin Türkçeye "cenaze (töreni) dövüşçüleri (veya cenaze adamları)" şeklinde çevrilmesi düşünülebilir.

Dövüşlerin ilk dönemlerde ritüel niteliği taşıması dolayısıyla halkın tepkisiyle karşılaşmadığı ifade edilmektedir (Crowther, 2007, s. 104). Bununla birlikte gladyatörlerin yaptığı iş aşağılık bir iş olarak görüldüğü için birisine "*gladiator*" demek hakaret kabul edilirdi (Edwards, 2007, s. 50; Heumann & Seckel, 1926, s. 229; Wiedemann, 1995, s. 27). Gladyatör olmayan birisine hakaret etmek için *gladiator* kelimesi kullanıldığı gibi, gladyatörler için aşağılayıcı ve küçümseyici nitelikte, argo bir kelimenin kullanılmış olduğu da görülmektedir. Nasıl ki Türkçede "cepten, çantadan para ve cüzdan çalmayı âdet edinmiş hırsız, kapkaççı" için kullanılan argo söz "arpacı" ise (Aktunç, 1998, s. 43), Romalıların gladyatörler için aşağılayıcı bir anlamda kullanmış oldukları argo terim de "arpacılar" olarak çevrilebilecek "*hordearii*" (tekil biçimi: *hordearius*) idi (Aldrete, 2014, s. 448; Dunkle, 2008, s. 43; *Plinius, Naturalis Historia*, 18, 14, 72, tahm. M.S. 77/1961). "Arpa" anlamındaki "*hordeum*"dan türetilmiş olan "*hordearii*" kelimesi esasen "arpa (yiyen) adamlar, arpa adamları, arpa oğlanlar" anlamına gelmekteydi (Aldrete, 2014, s. 448; Curry, 2008, s. 29; Dunkle, 2008, s. 43; Futrell, 2006, s. 142; Lösch vd., 2014, s. 1; Sayın, 2020, s. 367, dn. 535). M.S. 1. yüzyılda (M.S. 23/24-79) yaşamış olan *Plinius (Gaius Secundus Plinius-"Yaşlı Plinius")*, *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) başlıklı eserinde gladyatörlerin bu şekilde adlandırılmasının daha çok arpa ile beslenmelerinden kaynaklandığını belirtmektedir (*Plinius, Naturalis Historia*, 18, 14, 72, tahm. M.S. 77/1961). Ayrıca farklı antik kaynaklarda da gladyatörlerin *sagina* olarak adlandırılan ve arpa ve bakladan (*vicina faba*) oluşan ve besleyici olmakla birlikte çok da lezzetli olmamakla ün yapmış bir yiyecek ile beslendikleri belirtilmektedir (Dunkle, 2008, s. 43; Lösch vd., 2014 s. 1; *Tacitus, Historiae*, 2, 88, tahm. M.S. 104-109/1962). Modern çalışmalar, antik kaynaklardaki bu ifadeleri doğrulamaktadır (Lösch vd., 2014, s. 9). İzmir ili sınırları içerisinde yer alan Efes antik kentinde 1993 yılında keşfedilen ve M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bir mezarlıktaki kalıntıların gladyatörlere ait olduğu tespit edilmiş ve bu gladyatörlerin kemikleri ayrıntılı

bilimsel inceleme ve analizlere konu olmuştur (Curry, 2008, s. 28; Kyle, 2015, s. 302; Lösch vd., 2014, s. 1). Bu araştırmalara göre gladyatörler gerçekten de temel gıda maddesi olarak arpa ve buğday gibi tahılları tüketmek suretiyle karbonhidrat açısından zengin ve büyük oranda vejetaryen bir beslenme rejimi takip etmişlerdir (Curry, 2008, s. 28; Kyle, 2015, s. 302). Bu şekilde beslenmeleri fakirlikten kaynaklanmamaktadır. Asıl sebep, gladyatörlerin olabildiğince çok karbonhidrat tüketerek yağlanmalarını ve dövüşlere olabildiğince irileşmiş olarak çıkmalarını sağlamaktı (Wiedemann, 1995, s. 116). Kalın yağ tabakası onları bir dövüşteki kesik yaralanmalarından koruyarak, sinirler ve kan damarları için koruyucu bir kalkan olurdu. Böylece bir gladyatör yaralanmış olsa da dövüşmeye devam edebilirdi ve yüzeydeki yaralar izleyiciler için de dövüşü daha cazip hale getirirdi (Curry, 2008, s. 29). Diğer yandan gladyatörlerin temel besini arpa olmakla birlikte onlara dövüşlerden bir gün önce muhtemelen fazla miktarda et içeren özel bir yemek verildiği (Wiedemann, 1995, s. 117) ve gladyatörlerin dövüşlerden sonra vücutlarındaki acı ve ağrıları azaltmak ve kemiklerini güçlendirmek için bitki küllerinden hazırlanan özel içecekler tükettikleri belirtilmektedir (Curry, 2008, s. 29; Lösch vd., 2014, s. 13).

Aşağıda ayrıca ele alınırken değinildiğinde görüleceği gibi gladyatörlerin çoğunluğunu köle veya suçlular oluşturmakla birlikte gladyatör okullarına girerek kendi iradeleriyle gladyatörlük yapanlar da bulunmaktaydı ve gladyatör okulu sahipleri onlara değerli birer yatırım gözüyle bakarlardı (Barton, 1993, s. 13, dn. 9; Wiedemann, 1995, s. 34, s. 116). Bu nedenle gladyatörler (özellikle “imparatorluk gladyatörleri”) ortalama Roma vatandaşlarından daha iyi bir sağlık hizmeti almakta ve istisnaları olmakla birlikte genellikle en iyi hekimler tarafından tedavi edilmekteydiler (Crowther, 2007, s. 119; Curry, 2008, s. 29; Dunkle, 2008, s. 54; Wiedemann, 1995, s. 117). Örneğin Antik Çağın en ünlü ve başarılı hekimlerinden olan *Galenos*, Bergama’daki gladyatör okulunun hekimi olarak görev yapmıştı (Curry, 2008, s. 29; Dunkle, 2008, s. 54; Kyle, 2015, s. 302). Roma’da gladyatörlerin iyi bir sağlık hizmeti almaları, bunun onlara insan olarak değer verilmesinden kaynaklandığı gibi bir yanılığa yol açmamalıdır. Bu hizmetin temel sebebi -insan olarak değerli görülmeleri değil- yatırım olarak değerli görülmeleri olabilir (Wiedemann, 1995, s. 116). Gerçi gladyatörler hakkında ne düşünüp hissedecekleri konusunda Romalıların da kendi içinde çelişen yaklaşımlara sahip oldukları görülmektedir (Crowther, 2007, s. 120). Gladyatörler bir taraftan büyük bir ün ve popülerliğe sahip olabilmekteyken hatta Roma’nın erkeksilik ve askerî hünerlere dair ana ideallerinin vücut bulmuş hâli sayılmaktayken aynı zamanda köle benzeri statüleri ve bedenlerini başkalarının eğlencelerine alet ettikleri için aşağılanmaktaydılar (Aldrete, 2014, s. 445; Edwards, 2007, s. 49; Kyle, 2015, s. 269). Her ne kadar düşük sosyal kökenleri veya işlemiş oldukları tiksinti veren suçları yüzünden kendilerinden nefret edilse bile gladyatörler aynı zamanda zafer, disiplin ve erotizmle ilişkilendirilmekteydiler. Romalılar edebî eserlerde onları kınayıp hukuk düzenlerinde onlara ayrımcılık uygulamasalar da gladyatör dövüşleri pek çok seyirciyi hatta gladyatör olarak dövüşmek için gönüllü olanları mıkna-

gibi çekmekteydi. Bu dövüşçülerin temsil ettikleri değerler ve sahip oldukları cazibe ile sosyal statüleri arasında paradoksal, alışılmadık, belirsiz ve çelişkili olarak nitelendirilebilecek bir mahiyet farkı vardı. Tıpkı aktörler gibi gladyatörler de bir yandan seyirciler tarafından göklere çıkartılırken diğer yandan hiç kimse bir gladyatörün komşusu veya akrabası olmasını istemezdi (Kyle, 1998, s. 80). Onların toplumsal ve hukukî statülerine ilişkin bu ikircikli yaklaşım daha Antik Çağ'da Romalı yazarlar tarafından tespit edilmişti. *Tertullianus* (yak. M.S. 155-240) Romalıların gladyatörlere (aynı zamanda atlı savaş arabası yarışçılarına, sahne sanatçılarına ve profesyonel atletlere) yaklaşımıyla ilgili olarak bu çelişkiye dikkat çeken yazarlardan birisidir: "Erkekler onlara ruhlarını veriyorlar, kadınlar (ruhlarıyla beraber) bedenlerini de... Onları bir yandan yüceltirken bir yandan aşağılayıp küçümserler. Gerçekten onları senatonun (*curia*'nın- senato binasının) ve (hatiplerin çıktığı) kürsünün (*rostrum*), senatör ve atlı nizamlarının ve bütün diğer paye ve ayrıcalıkların dışında tutmak suretiyle resmen medenî haklardan yoksunluğa (*capitis deminutio*) ve şerefsizliğe (*ignominia*) mahkûm ederler. Ne ahlâksızlık! Cezalandırdıklarını severler, tasvip ettiklerini küçümserler, sanatı yüceltirler, sanatçıyı hor görürler. Bu nasıl bir yargıdır: erdeme lâyük görüldüğü şeyden ötürü (ona) kara çalınır." (*De spectaculis* 22; metnin çevirisinde Barton, 1993, s. 12'deki çeviri esas alınmıştır). Her ne kadar *Tertullianus* gladyatörler ve sahne sanatçılarının yanı sıra atlı savaş arabası yarışçıları ve atletlerin de şerefsizliğe dûçar olacağını belirtmiş olsa da *Tertullianus*'un ifadelerinin aksine konuya ilişkin bir *Digesta* metninde (*D.3.2.4.pr. [Ulp. 6 ad ed.]*) profesyonel atletler ve atlı savaş arabası yarışçılarının şerefsizlikle damgalanmadıkları belirtilmektedir. Buna karşın başka bir *Digesta* metninde (*D.3.2.2.5 [Ulp. 6 ad ed.]*), *Tertullianus*'un yazdıkları doğrultusunda profesyonel atletlerin de şerefsizlikle damgalanabileceklerine yönelik ifadelerin bulunduğu görülmektedir. Bu farklılıklar aşağıda ayrıca ele alınacaktır. Fakat bu farklılıklara değinmeden önce gladyatör dövüşlerinin spor, gladyatörlerin de atlet sayılıp sayılmayacağına ilişkin çeşitli görüşlerin incelenmesi yararlı olacaktır.

GLADYATÖR DÖVÜŞLERİNİN SPOR, GLADYATÖRLERİN ATLET SAYILIP SAYILAMAYACAĞI MESELESİ

Atletler ile gladyatörlerin hukukî konumlarını karşılaştırabilmek için öncelikle gösterdikleri faaliyetlerin nasıl nitelendirildiğine değinilmesi yerinde olacaktır. Gladyatör dövüşlerinin spor, gladyatörlerin de atlet olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceklerine ilişkin olarak farklı görüşler vardır. Doktrinde önceleri gladyatör dövüşlerinin bir spor dalı olarak kabul edilemeyeceği ve bu dövüşlerin spordan çok savaş benzeri gösteriler olduğu savunulmaktaydı (Harris, 1972, s. 50; Hopkins, 1983, s. 29). Bu nedenle antik çağda spor üzerine yazılmış önceki eserlerde gladyatör dövüşleri kapsam dışında bırakılmaktaydı (Reid, 2006, s. 44). Bu konuda örnek gösterilebilecek iki eser Gardiner ve Harris'in eserleridir (Gardiner, 1930, ss. 117-127; Harris, 1972, s. 50). Antik çağda spor üzerine yazılmış güncel bir takım eserlerde ise gladyatör dövüşlerine de yer verildiği görülmektedir (Crowther, 2007, ss. 103-124; Kyle, 2015, ss. 269-276, ss. 298-309).

Bununla birlikte yine günümüze daha yakın tarihli eserlerde gladyatör dövüşlerinin spor niteliği taşımadığını savunan yazarlar vardır (Anderson, 2007, s. 6; Craig, 2002, s. xi; Paik, 2010, s. 565; Pleket, 2009, s. 345; Poliakoff, 2014; Reid, 2006, s. 44; Remijsen, 2015, s. 326). Dolayısıyla bu konu halen tartışmalıdır. Gladyatör dövüşlerinin spor sayılmayacağını savunan yazarlardan Craig, her ne kadar gladyatör dövüşlerinin bir “spor uygulaması” niteliği taşıdığını kabul etse de bunları günümüzdeki Profesyonel Amerikan Güreşi gösterileriyle kıyaslamak suretiyle bu dövüşlerin spor niteliği taşımadığı sonucuna varmaktadır. Tıpkı gladyatör dövüşleri gibi Amerikan Güreşi’nin de popüler olduğunu, katılanların güçlü ve atletik olduklarını ancak yine de hem Amerikan Güreşi’nin hem de gladyatör dövüşlerinin spor değil gösteri olarak nitelendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Craig, 2002, s. xi). Reid, katılanların özerklik ve itibarlarının maksatlı olarak zedelenmesi gerekçesiyle gladyatör dövüşlerinin atletizm yarışması olarak nitelendirilmemesi gerektiğini belirtmektedir (Reid, 2006, s. 44). Pleket, Roma gösterilerinin, her şeyden önce gladyatör dövüşlerinin ve vahşi hayvan avı gösterilerinin spor olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Pleket’e göre Roma arenasındaki gösterilerin üç bölümden oluşan programı (sabah vahşi hayvanlara atılma cezasına çarptırılanlar dâhil olmak üzere vahşi hayvan avı gösterisi, öğlen idam cezalarının halk önünde infazı, öğleden sonra gladyatör dövüşleri) Yunan tarzında bir yarışmaya (*agon*’a) yabancı olan bir ölüm, zulüm ve şiddet atmosferini yansıtmaktadır (Pleket, 2009, s. 345). Paik, tipik bir gladyatör dövüşü ile atletizm müsabakaları arasında ortak bir nokta bulmanın zor olduğunu ve çoğu gladyatörün muhtemelen ölümü ile sonuçlanacak bir faaliyete katılmak istemeyeceğini belirterek, gladyatör dövüşlerini spor olarak kabul eden görüşleri eleştirmektedir (Paik, 2010, s. 565). Poliakoff da katılanların, sahiplerinin emirlerine uyacaklarına dair yemin ettikleri bir aktivitenin spor olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğinin tartışılması gerektiğini belirtmektedir (Poliakoff, 2014). Remijsen’e göre Yunan tarzı atletizm yarışmaları ile gladyatör dövüşleri arasındaki fark, atletlerin başkaları tarafından zorlandıkları için değil tamamen kendi iradeleriyle yarışmalarıdır. Ayrıca gladyatör dövüşlerinde, seyircilere en ilginç gösteriyi sunabilmek amacıyla hangi gladyatörlerin dövüşeceğini, dövüşü organize eden kişi belirlerdi. Buna karşılık atletizm yarışmasını düzenleyen kimse nispeten, yarışmaya katılıp katılmamak konusunda kendisi karar verecek olan, atletlere bağlıydı (Remijsen, 2015, s. 326).

Günümüzde gladyatör dövüşlerinin spor niteliği taşıdığı yönündeki görüşü savunanların sayısı artmaktadır. Cornell’e göre, gladyatörlerin spor olarak anılmayı hak etmeyen bir aktivite içinde olduklarını kabul etmek, modern kültürel önyargılarımıza dayanan bir değerlendirmedir. Cornell, gladyatör dövüşlerinin spordan çok savaş benzeri bir eğlence olduğu görüşünü, bu görüşün kanıtı veya dayanağı olmayan bir genelleme olduğunu ileri sürerek eleştirmektedir (Cornell, 2002, s. 32, s. 34). Golden, diğer spor müsabakalarında olduğu gibi sonucunun öngörülemesiz olması, gladyatörlerin bilinen nitelik ve teknikleri olan farklı dövüş tarzlarında eğitilmiş ve maharetli olmaları ve belirli kurallara ve teamüllere bağlı

olarak dövüşmeleri gibi gerekçelerle gladyatör dövüşlerini spor olarak nitelendirmektedir (Golden, 2004, s. ix; Golden, 2008, s. 10, s. 89, ss. 97-104). Dunkle gladyatör dövüşlerinin bir atletizm müsabakası olarak görülebileceğini ve Huizinga'nın klâsik oyun tanımına göre (ki spor da oyunun bir alt kategorisi olarak değerlendirilmektedir), spor olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir (Dunkle, 2008, s. 14). Fagan da gladyatör dövüşlerinin spor olarak nitelendirilebileceğini savunmaktadır (Fagan, 2014, s. 468). Kyle, ne kadar tiksindirici veya nahoş olursa olsun, gladyatör dövüşlerinin bir Roma gösteri sporu olduğunu belirtmektedir (Kyle, 2015, s. 258).

Gladyatör dövüşlerinin spor olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği, spor kavramının ne şekilde tanımlanıp nasıl anlaşıldığına bağlı olarak değişebilecektir. Günümüzden bir örnek verilecek olursa, bir yandan video ve bilgisayar oyunlarına diğer yandan çevrimiçi oyunlara yönelik turnuvalar düzenlenmektedir ve e-spor olarak adlandırılmış olan bu oyunların spor sayılıp sayılmayacağı meselesi de tartışmalıdır. Spor kavramının ne şekilde tanımlanacağına, hangi unsurları barındırması gerektiğine ve hangi faaliyetlerin spor olarak değerlendirilebileceğine yönelik tartışmalar ise esasen çalışma konumuzun kapsamını aşmaktadır. Bu noktada belki şu kadarını belirtmekle yetinilebilir: spor kavramı nispeten yeni bir kavramdır ve sınırlarını ve hangi faaliyetlerin bu kapsamda değerlendirilebileceğini belirlemek günümüz açısından dahi tartışmalara konu olmaktadır ve çok kolay değildir. Dolayısıyla bugün bile tartışmalara konu olan spor kavramına günümüzde yüklenen anlam ile antik çağda atletizm yarışmaları ve gladyatör dövüşlerine yüklenen anlamı karşılaştırmak çok kolay ve mânâlı olmayabilir. Günümüzdeki bakış açısıyla antik çağdaki atletizm yarışmalarını ve gladyatör dövüşlerini karşılaştırmak ise yine bizi yanlış değerlendirmelerde bulunup bu olguların o dönemdeki algılanışıyla ilgili gerçeklere uymayan sonuçlara götürebilir. Bu konuda kesin yargılara varılamayacağı çekincesi göz önünde bulundurulmak kaydıyla ve yukarıda belirttiğimiz sakıncalara rağmen yine de konuya ilişkin bir görüş ortaya koymak gerekirse, gladyatör dövüşlerinin gerek o dönemdeki atletizm yarışmalarıyla gerek günümüzdeki spor müsabakalarıyla benzer bazı yönleri olduğu kabul edilebilirse de sadece bu benzerlikler nedeniyle bu faaliyetlerin aynı kategori altında sınıflandırılabilmesi sonucuna varılamayacağımızı söyleyebiliriz. Ayrıca gladyatör dövüşleri ile antik çağdaki atletizm yarışmalarının ve günümüzdeki spor müsabakalarının birbirinden oldukça farklı özelliklere sahip olduğunu sağlam gerekçelere dayanmak suretiyle ortaya koyan ve gladyatör dövüşlerinin spor sayılamayacağını savunan görüşlerin daha ikna edici olduğu ve gladyatör dövüşlerinin spor sayılabileceğini ileri süren günümüzdeki baskın görüşün bu yöndeki iddiasını sağlam delil ve gerekçelerle destekleyemediği kanaatindeyiz. Dolayısıyla gladyatör dövüşlerini atletizm yarışmaları ve spor müsabakaları ile aynı kategoride değerlendiren görüşlere temkinli yaklaşmak gerektiği düşüncesindeyiz.

Gladyatör dövüşlerinin spor kategorisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği gibi gladyatörlerin atlet sayılıp sayılmayacağı da tartışmalı bir konudur. Daha önce doktrinde gladyatör dövüşleri spor sayılmayacağı ve atletizmle çok farklı özelliklere sahip olduğu için gladyatörlerin de atlet sayılmayacağı görüşü yaygındı (Harris, 1972, s. 50). Günümüze daha yakın bir tarihte Pleket de atletizm yarışmalarında mücadele edenler özgür iradeleriyle bu yarışmalara katılan vatandaşlar, gladyatörlerin genellikle zorla dövüşürülmeleri ve köle statüsünde olmaları gibi gerekçelerle onların atlet sayılmayacağını belirtmektedir (Pleket, 2003, s. 277). Ancak gladyatörlerin atletler ile gösterdikleri faaliyet bakımından benzer durumda oldukları yönündeki görüş günümüzde daha çok yazar tarafından kabul edilmektedir (Bertolin, 2010). Reid; *Seneca, Epictetus* ve *Cicero* gibi yazarların görüşlerini dayanak göstermekte ve bu yazarların, gladyatörlerin de tıpkı atletler gibi erdemli kabul edilebileceğini savunduklarını belirtmektedir. Reid, gladyatörlerin atlet olarak kabul edilebileceklerini açıkça ifade etmemiştir ancak “bir gladyatörün, spor niteliği taşımayan müsabakalara çıkan bir atlet olduğu yargısı”nı ortaya koymak suretiyle gladyatörlerin atlet sayılabileceğini savunan görüşü desteklediği yönünde bir izlenim oluşturmaktadır (Reid, s. 38, s. 44). Golden, Yunan gladyatörlerin atlet olma iddiaları pek çok Yunanlı için ikna edici olmasa bile kendisi bu iddiayı makul bulduğunu ifade ederek gladyatörlerin atlet sayılabileceğini kabul etmektedir (Golden, 2008, s. 104). Carter, hem atletlerin hem de gladyatörlerin düşünce tarzlarının aynı mücadelecilik ilkeye (“ya gösterişli bir zafer ya ölüm”) dayandığını ve gladyatörlerin en iyi türden atletler olduğunu savunmaktadır (Carter, 2014, s. 628). Kyle, son dönemde gladyatörlerin de spor başlığı altında ele alınma eğiliminin arttığını, gladyatör dövüşleri imparatorluğun doğusunda da yaygınlaştıkça izleyicilerin atletler ve gladyatörleri benzer tipte dövüşçüler olarak gördüklerini ve gladyatörlerin kendilerini atletizmdeki değerlerle bağdaştırdıklarını belirterek, Carter’ın görüşünü desteklemekte ve gladyatörleri atlet olarak kabul etmektedir (Kyle, 2015, s. 309). Kyle’ın vurguladığı ve iddiasına dayanak olarak gösterdiği doğudaki gladyatörlerin kendilerini atletizmdeki değerlerle bağdaştırmak suretiyle atlet olarak gösterme ve kabul ettirme çabaları, kanaatimizce onların atletlerle benzer durumda olduklarını göstermekten çok aralarındaki farklılıkları vurgulayan bir kanıt olarak değerlendirilebilir. Ayrıca gladyatörlerin, istisnalar bir tarafa bırakılacak olursa, çoğunlukla kendi iradeleri dışında dövüşlere katılmak zorunda olmaları ve hukukî statülerinin de genellikle atletlerden farklı olması gibi gerekçelerle atletlerle aynı durumda sayılmalarına yönelik baskın görüşe ihtiyatla yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Yine de belirtmek isteriz ki, esasen geçimini sağlamak için gladyatör veya profesyonel atlet olarak faaliyet gösterenlerin yeknesak bir statü altında sınıflandırılmaya çalışılması kolay görünmemektedir.

ANTİK ROMA'DA GLADYATÖRLERİN VE PROFESYONEL ATLETLERİN TOPLUMSAL KONUMLARI

Bu başlık altında gladyatörlerin ve profesyonel atletlerin toplumsal konumları kısaca ele alınacaktır. Önce gladyatörlerin durumuna daha sonra ise profesyonel atletlerin durumuna değinilecektir.

Gladyatörlük yapanları savaş esirleri, köleler, çeşitli suçlardan dolayı gladyatörlük yapmakla cezalandırılanlar (*damnati* veya *noxii*) ve doğuştan özgür veya sonradan azat edilmekle özgürlüğüne kavuşmuş olup kendi iradeleriyle gönüllü olarak gladyatörlük yapanlar olmak üzere dört grup altında sınıflandırmak mümkündür. (Dunkle, 2014, s. 388; Friedländer, 1920, s. 54; Kyle, 1998, S. 79; Adkins & Adkins, s. 387; Mann, 2013, ss. 36-37; Türkoğlu Özdemir, 2008, s. 150). Gladyatör olarak arenada dövüşenler genellikle köle statüsünde idiler (Crowther, 2007, s. 104, s. 111; Edwards, 2007, s. 50; Futrell, 2006, s. 131; Hopkins, 1983, s. 23; Potter, 2012, s. 258; Reid, 2006, s. 39; Sayın, 2020, s. 366, s. 377; Tahan Orhan, 2019, s. 60, s. 62). Bununla birlikte yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi gladyatörler yalnızca kölelerden ibaret değildi. Kölelerin yanı sıra M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren özgür olmakla birlikte profesyonel olarak para karşılığında gladyatörlük yapan alt sınıftan kimselerin olduğundan söz edilmektedir (Edwards, 1997, s. 77; Türkoğlu Özdemir, 2008, s. 150, dn. 263).

Bu şekilde doğuştan özgür veya doğuştan özgür olmamakla birlikte azat edilerek sonradan özgürlük kazanmış olmalarına rağmen para karşılığında gladyatörlük yapmak isteyenler, *lanista* olarak adlandırılan kimselerle *auctoramentum* adı verilen bir sözleşme yaparlardı (Sayın, 2020, s. 259; Türkoğlu Özdemir, 2008, ss. 150-151). *Lanista* genellikle gladyatör topluluğunun ya da gladyatörlerin eğitildiği yerlerin sahipleri veya gladyatör eğiticileri veyâhut yeni gladyatörlerin temininden ve eğitiminden sorumlu olan kimseler için kullanılan bir terimdi (Futrell, 2006, s. 230; Leppin, 2011, s. 667, s. 678, dn. 3'e ait metin; Wiedemann, 1995, s. 185). Kendi rızalarıyla *lanista* ile sözleşme yapmak suretiyle arenaya çıkarak gladyatör olarak dövüşen bu kimseler yaptıkları *auctoramentum* ismini taşıyan bu sözleşme nedeniyle *auctoratus* (kelimenin çoğul hâli: *auctorati*) olarak adlandırılırlardı (Mann, 2013, s. 39; Türkoğlu Özdemir 2008, s. 150; Umur, 1983, s. 26).

Bu şekilde gladyatörlük yapanlar yakılmaya (dağlanarak damgalanmaya [Wiedemann, 1995, s. 107]), zincire vurulmaya, dövülmeye (kırbaçlanmaya) veya kılıçla öldürülmeye göz yumacaklarına ve ne emredilirse yapacaklarına dair yemin ederler ve bir anlamda bedenleri üzerindeki tasarruf yetkisini *lanista* 'ya bırakmış olurlardı (Barton, 1993, s. 14; Edwards, 1997, s. 77; Fagan, 2015, s. 17; Mann, 2013, s. 39; Kyle, 2015, s. 270). Bu yemini etmekle kendilerini normalde kölelere yakıştırılan ve özgür bir Romalının hoş görmeyeceği utanç verici ve onur kırıcı bir duruma düşürdükleri için bu şekilde yemin edilmesi gönüllü olarak gladyatörlük yapanların toplumdan dışlanması ve şerefsiz (*infamis*) ilân edilmeleri sonucunu doğurmaktadır (Edwards, 1997, s. 77; Fagan, 2015, s. 14, s. 17). Şerefsizliğe

(*infamia*) bağlanan sonuçlar aşağıda ayrıca ele alınacak olmakla birlikte gönüllü olarak gladyatörlük yapmak isteyenlerin ettikleri yeminin içeriğini yansıtan metinlerden birini zikretmek yararlı olacaktır. M.S. 62 yılı civarında *consul* olan ve *Bithynia* valiliği yapan *Gaius Petronius Arbiter*, *Satyricon* başlıklı taşlama türündeki eserinde (İplikçiöğlü, 1997, s. 432) gladyatörlerin *lanista* için ettikleri yemine yer vermiştir:

Petronius, Satyricon 117.5: "in verba Eumolpi sacramentum iuravimus: uri vinciri verberari ferroque necari, et quicquid aliud Eumolpus iussisset. Tanquam legitimi gladiatores domino corpora animasque religiosissime addicimus."

"*Eumolpus*'un sözlerini yineleyerek ant içtik: Diri diri yanmaya, zincire vurulmaya, kırbaçlanmaya, kılıçla öldürülmeye ve *Eumolpus* başka ne buyursa yapmaya söz verdik. Gerçek gladyatörler gibi, bedenlerimizi ve ruhlarımızı tanrıya adarcasına efendimize adadık." (*Petronius*, tahm. M.S. 60/2003).

Profesyonel olarak para karşılığında gladyatörlük yapan alt sınıftan kimselerin yanı sıra antik kaynaklarda *equites* sınıfından veya *senator* olup arenada gönüllü olarak gladyatörlük yapanlardan bahseden örnekler bulunmaktadır (Edwards, 2007, s. 51; Greenidge, 1894, s. 69; Kyle, 1998, s. 89; Sayın, 2020, s. 368, dn. 544; Tahan Orhan, 2019, s. 62; Türkoğlu Özdemir, 2008, s. 150, dn. 263; Wiedemann, 1995, s. 102). Buna paralel olarak seçkin sınıflardan olanların (para karşılığı) gladyatörlük yapmalarının dönem dönem yasaklandığı görülmektedir (Edwards, 2007, s. 51; Kyle, 1998, s. 90; Sayın, 2020, s. 368). Ancak özellikle seçkin sınıflara mensup olanların arenaya çıktığı durumların nadir görülen istisnai örnekler olduğu genellikle kabul edilmektedir (Kyle, 1998, s. 81; Mann, 2013, s. 44; Reid, 2006, s. 39; Wiedemann, 1995, s. 102). Antik kaynaklarda seçkin sınıftan olanların gladyatörlük yapmalarının fazlasıyla zikredilmesinin ve bu yasakların sebebinin bunun çok sık gerçekleşmesi değil daha çok bu durumun oldukça olağandışı ve Roma'daki statü ilişkilerini zedeleyici olarak kabul edilmesi olduğu savunulmaktadır (Kyle, 1998, s. 81; Mann, 2013, s. 44; Wiedemann, 1995, s. 102). Bunların yanı sıra özgür olmasına rağmen herhangi bir ücret almadan gönüllü olarak arenaya çıkıp gladyatör olarak dövüşenlerin olduğundan da bahsedilmektedir (Futrell, 2006, s. 137; Kyle, 1998, s. 89; Wiedemann, s. 8).

Özgür gladyatörlerin köle statüsündeki gladyatörlere oranının ne olabileceği de tartışmalı konulardan biridir. Potter, köle ve özgür gladyatör sayısının birbirine oranının her iki köleye karşılık bir veya her üç köleye karşılık olarak iki özgür gladyatör olarak hesaplanabileceğini ileri sürmektedir (Potter, 2012, s. 260). Yazar, Doğu Akdeniz'den üç metnin on bir özgür gladyatöre karşılık on köle oranını ortaya koyduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu oranın zaman ve yere göre değişmiş olabileceğini ancak her halükârda küçük bir örneğin ufak bir altkümesine dayanılarak özgür gladyatörlerin oranının kölelerden fazla olduğu gibi bir genellemeye gitmenin çok da inandırıcı olmadığını belirtmektedir (Potter, 2012,

s. 260). Dunkle da Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarında çok fazla sayıda özgür Romalının gladyatörlük yaptığını ancak M.Ö. 1. yüzyılın ortalarında köle olan gladyatörlerin sayısının özgür olanlardan halen çok daha fazla olduğunu savunmaktadır (Dunkle, 2008, s. 38). Diğer yandan köle statüsünde olan gladyatörlerin sayısının ilk dönemlerde daha fazla olduğu ancak para karşılığında kendi iradeleriyle gönüllü olarak gladyatörlük yapan ve toplumun alt sınıflarına mensup doğuştan özgür olan gladyatörlerin sayısının zamanla arttığı hatta köle olanların sayısını geçtiğini savunanlar da bulunmaktadır (Crowther, 2007, s. 119; Mann, 2013, s. 39). Crowther, kendi istekleriyle gönüllü olarak gladyatörlük yapan "gerçek" gladyatörlerin sayısının en az köle, savaş tutsağı veya mahkûm olanlar kadar hatta onların sayısından daha fazla olduğunu ileri sürmekte ve bu durumun istisna olmadığını savunmaktadır (Crowther, 2007, s. 119). Mann, İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcına tarihlenen kitabelerde özgür olmayan gladyatörlerin oranının özgür olanlara göre daha yüksek olduğunu (Pompei'de 19 köleye karşılık 7 özgür, Thasos'ta 10 köleye karşılık 2 özgür gladyatör) belirtmekle birlikte sonraki dönemlerde bu oranın eşitlendiğini hatta özgür gladyatörlerin oranının İmparatorluk dönemi boyunca artarak köle olanların sayısını az da olsa geçtiğini ifade etmektedir (Mann, 2013, s. 39). Doktrinde bu konudaki farklı görüşlerin birleştiği nokta önceleri köle olan gladyatörlerin sayısının özgür olanlardan daha fazla olduğu yönünde olmakla birlikte sonraki dönemler için bu konuda bir görüş birliği olmadığı görülmektedir.

Gladyatörlerin genel profilinden sonra profesyonel atletlere değinilecek olursa ele almak istediğimiz ilk husus, Roma'da kimlerin atletizm yarışmalarına katıldığıdır. Roma'da düzenlenmiş olan Yunan tarzı atletizm yarışmalarının ilk örneklerinde, civardaki Yunan şehir devletlerinden atletlerin getirildiği ve müsabakalarda Roma vatandaşlarının değil yalnızca bu Yunanlı atletlerin yarıştığı genellikle kabul edilmektedir (Crowther, 1983, s. 272; Hallett, 2005, s. 70; Harris, 1972, s. 51; Mann, 2014a, s. 165; Remijsen 2015, ss. 129-130). Bu nedenle Roma'da düzenlenen Yunan atletizm yarışmalarının ilk örneklerinin, günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen Amerikan futbolu (korumalı futbol) takımlarının Avrupa'da veya Avrupa'dan giden futbol takımlarının Amerika Birleşik Devletleri'nde gösteri maçları sergilemesine benzediği belirtilmektedir (Lee, 2014, s. 535). Sonraki dönemlerde Roma vatandaşlarının atletizm müsabakalarına hangi oranda katıldığını net olarak tespit etmek mümkün görünmemektedir (Newby, 2005, ss. 42-43). Bununla birlikte Romalıların atletizmi meslek edinmelerinin ve atletizm yarışmalarına katılmalarının nadiren karşılaşılan bir durum olduğu da genellikle kabul edilmektedir. Bu durum hem seçkin sınıf mensupları hem de toplumun alt kesimlerinden olanlar için geçerlidir. Seçkin sınıfa mensup Roma vatandaşlarının atletizm yarışmalarına hiç katılmadıklarının veya bunun yalnızca bir kez gerçekleştiğinin savunulduğu görülmektedir. Yunan tarzı atletizm yarışmasına katıldığı iddia edilen tek bir soylu Romalı'nın olduğu ileri sürülmektedir (Friedländer, 1920, s. 147; Hallett, 2005, s. 70). Bu Romalı, bir *consul*'ün oğlu olan ve daha sonra imparator *Vespasianus* (M.S. 69-79) tarafından

senatus'tan ihraç edilen *M. Palfurius Sura*'dır. *Palfurius Sura*'nın bir güreşçi olarak müsabakaya katılıp çıplak bir *Sparta*'lı kızla güreştiği iddia edilmiştir (*Schol. Iuvenalis*, 4, 53; Wessner (Der.), 1931, s. 57; Friedländer, 1920, s. 147; Hallett, 2005, s. 70). Mann'a göre ise böyle bir güreş müsabakası gerçekleşmiş olsa bile, ki mevcut kaynağın (*Scholia Iuvenalis*, 4, 53) güvenilir olmaması nedeniyle bu dahi şüphelidir, bu müsabakanın bir atletizm yarışması içerisinde yer almış olması çok mümkün görünmemektedir (Mann, 2014a, s. 177, dn. 111). Bu nedenle Mann, nadiren de olsa Romalıların bu yarışmalara katıldığını gösteren kaynakların olduğunu kabul etmekle birlikte, katılan Roma vatandaşlarının seçkin sınıfa mensup olmadıklarını savunmaktadır (Mann, 2014a, s. 179). Sahneye veya arenaya çıkmak konusunda hevesli olan *senator*'ler veya *equites* sınıfına mensup olan Roma vatandaşları atletizm yarışmalarına katılmak konusunda aynı hevesi göstermemişlerdir (Friedländer, 1920, s. 153; Mann, 2014a, s. 179). Zira saygın bir Romalı için halk önünde çıplak soyunup bir Yunan atletizm müsabakasına katılmak kabul edilemez olarak nitelendirilmekteydi (Hallett, 2005, s. 70; Mann, 2014a, s. 161; Remijsen, 2015, s. 328). Ayrıca Romalılar için halk önünde sahneye çıkmak veya yarışmaya katılmak gibi faaliyetler genel olarak hoş karşılanmadığı için, atletizm yarışmalarına katılmamak şeklindeki bu tutum sadece toplumun seçkin sınıflarıyla sınırlı kalmamıştır (Cornell, 2002, s. 31; Friedländer, 1920, s. 153; Remijsen, 2015, s. 324; Türkoğlu Özdemir, 2008, s. 154). Başka bir ifadeyle seçkin sınıftan olmayan Romalıların atletizm yarışmalarına katılmaları da çok sık rastlanılan bir durum değildir (Friedländer, 1920, s. 153; Hallett, 2005, s. 70; Mann, 2014a, s. 179; Newby, 2005, s. 43; Wacke, 1978, s. 440, dn. 9). Romalı tarihçi, *Cornelius Nepos* (yak. M.Ö. 100-25) bir eserinde (*De excellentibus ducibus, praefatio 3-5*) Romalıların atletizm müsabakalarına katılmayı ve sahneye çıkmayı küçük düşürücü, onur kırıcı ve saygınlıkla bağdaşmayan bir tutum olarak görmelerine karşın, Yunanlılar arasında bunun yaygın ve övgüye değer bir uygulama olduğunu ifade etmek suretiyle Yunanlılarla Romalılar arasındaki yaklaşım ve zihniyet farkına dikkat çekmiştir (Arena, 2015, s. 220; Mann, 2014a, s. 157; Remijsen, 2015, s. 328). Bu gibi nedenlerle ilk dönemlerde olduğu gibi sonraki dönemlerde düzenlenen yarışmalara katılanların da Roma vatandaşlarından ziyade genellikle Yunan kökenli profesyonel atletler olduğu kabul edilmektedir (Friedländer, 1920, s. 153; Mann, 2014a, s. 179; Remijsen, 2015, s. 328; Wacke, 1978, s. 440, dn. 9). Kazananlar listelerindeki atletlerin neredeyse hepsinin Yunan veya Anadolu kökenli olması veya Romalı atletlere ait anıtlara neredeyse hiç rastlanılmaması gibi gerekçeler bu iddayı desteklemektedir (Friedländer, 1920, s. 153; Newby, 2005, s. 43; Wacke, 1978, s. 440, dn. 9).

Bu profesyonel atletlerin toplumsal statüleri ile ilgili olarak farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Bazı yazarlar profesyonel atletlerin de tıpkı sahneye çıkan aktörler veya arenada dövüşen gladyatörler gibi, toplumun alt sosyal tabakasına mensup olduklarını savunmaktadır (Cornell, 2002, s. 35; Mann, 2014a, s. 177; Potter, 2012, s. 186; Sayın, 2020, s. 373; Wacke, 1978, s. 443). Cornell, Roma'da atletler, aktörler ve gladyatörlerin alt sınıfa mensup ve genellikle

yabancı kökenli olduklarını hatta bazen kölelerin de bu meslekleri icra ettiğini belirtmektedir (Cornell, 2002, s. 35). Potter da Roma dünyasında aktörler ve atletlerin aynı sınıfa mensup olduklarını ve benzer durumda sayıldıklarını, genellikle köleler ve yabancı kökenlilerden oluştuklarını savunmaktadır (Potter, 2012, s. 186). Cornell ve Potter'ın atletizm yarışmalarına katılanların genellikle yabancılardan oluştuğu yönündeki görüşleri doktrindeki genel temayül ile örtüşse de yine onlar tarafından ileri sürülen antik Roma'da kölelerin de yarışmalara katılabildiği yolundaki iddia yalnızca istisnai olarak görülen az sayıdaki durum için geçerli kabul edilebilir. Antik Yunan'da kölelerin atletizm yarışmalarına katılması mümkün değildi ve bu yarışmalara sadece özgür olanlar katılabilirlerdi (Friedländer, 1920, s. ss. 154-155; Golden, 2008, s. 42; Kyle, 2015, s. 114; Mann, 2014b, ss. 280-281; Remijsen, 2015, s. 254, s. 341). Helenistik dönem (M.Ö. 323-M.Ö. 31) ve Roma dönemi (M.Ö. 31-M.S. 476) için ise kölelerin atletizm faaliyetlerine katıldığına dair bazı deliller bulunmaktadır (Mann, 2014b, s. 282). Bir kölenin atletizm yarışmasına katıldığını kesin olarak kanıtlayan tek bir örnek olduğu belirtilmektedir (Golden, 2008, s. 42). Bu örnek günümüzde Konya ili Beyşehir ilçesi sınırlarındaki antik *Misthia*'da M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir kitâbede yer almaktadır. Kitâbeye göre bir köle katıldığı yarışmada zafer kazanacak olursa kazandığı para ödülünün dörtte birini diğer rakiplerine vermek zorundaydı (Golden, 2008, ss. 42-43; Mann, 2014b, s. 282). Ancak bu küçük çaplı önemsiz bir festivaldi ve oldukça olağandışı özellikler taşıyordu. Örneğin normalde serbest olmasına rağmen bu festivaldeki *pankration* müsabakalarında yerde güreşmek yasaktı ve bir atletin aynı günde birden fazla zafer kazanmasına müsaade edilmemişti (Golden, 2008, ss. 42-43; Mann, 2014b, s. 282). Bu kitâbe nispeten önemsiz ve istisnai özellikler taşıyan bir festivalde de olsa kölelerin yarışmaya katıldığını göstermesi bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Diğer bir örnek ise büyük olasılıkla köle olan *Phyrros* adlı bir atletin durumundan bahseden ve M.S. 257 yılına tarihlenen Mısır kaynaklı belgelerdir (Golden, 2008, ss. 42-43; Mann, 2014b, s. 282). Ancak bu kaynaklara dayanılarak çok sayıda kölenin atletizm yarışmalarına katılabildiği gibi bir sonuca varılmamalıdır (Mann, 2014b, s. 282). Bu örnekler kölelerin katıldığı yarışmaların daha çok taşradaki nispeten önemsiz ve istisnai nitelikte yarışmalar olduğunu göstermektedir. Ayrıca Antik Yunan'da olduğu gibi Roma'da da kölelerin atletizm yarışmalarına katılmadığını gösteren kaynaklar bulunmaktadır (Friedländer, 1920, s. 155; Remijsen, 2015, s. 341, dn. 65). Örneğin haksız fiillere ilişkin olan bir *Digesta* metninde, Roma'da atletizm yarışmaları kapsamındaki dövüş müsabakalarına yalnızca özgür olanların katılabildiklerinden bahsedilmektedir:

D.9.2.7.4 (Ulp. 18 ad ed.)

“Si quis in colluctatione vel in pancratio, vel pugiles dum inter se exercentur alius alium occiderit, si quidem in publico certamine alius alium occiderit, cessat aquilia, quia gloriae causa et virtutis, non iniuriae gratia videtur damnum datum. hoc autem in servo non procedit, quoniam ingenui solent certare: in filio familias vulnerato procedit...”

“Eğer güreşte veya bir *pancratium* müsabakasında veya bir boks maçı sırasında birisi diğerini öldürmüştü, eğer bu öldürme resmî (halka açık) bir yarışmada (*in publico certamine*) gerçekleşmiş ise *Lex Aquilia* uygulanmaz, çünkü zarar hukuka aykırı olarak değil, ün ve becerikliliği gösterme sebebiyle (göstermeye çalışırken) verilmiştir. Ancak bu durum kölede meydana gelmez, çünkü yarışmalara yalnızca hür olanlar katılabilir: bir aile evladı yaralanmışsa böyle bir durum meydana gelir...”¹

Profesyonel atletlerin daha çok üst sınıf mensuplarından olduklarını savunan yazarlar İlk İmparatorluk (*Principatus*) Döneminde ve öncesinde oyunlara katılan atletlerden, bazıları toplumun daha alt kesimlerine mensup olsalar da, başarılı olmuş pek çoğunun seçkin ailelerden geldiklerini veya kazandıkları başarılarla elit statüsüne yükseldiklerini ve sosyo-ekonomik durumlarının genellikle ortalamanın üzerinde olduğunu belirtmektedirler (Crowther, 2007, s. 84; Newby, 2005, ss. 9-10; Remijsen, 2015, s. 221). Bu gruba dâhil edilebilecek yazarlardan Pleket, sonraki dönemlerde toplumun alt kesiminden olanların da atletizmi meslek olarak seçtiklerini kabul etmekle birlikte, ilk dönemlerden sonraki dönemlere kadar toplumun seçkin tabakasından olanların da atletizm yarışmalarına katıldıklarını örneklerle ortaya koymaktadır (Pleket, 1974, s. 66, s. 69, ss. 77-78, s. 87, dn. 190’a ait metin). Roma’da İlk İmparatorluk döneminde ve M.S. 4. yüzyılın sonlarına kadar alt sınıftan olanların da yarışmalara katıldığı görülmektedir. Seyahat ve antrenman masraflarını karşılayamayan yetenekli atletlerin para ödünç almak zorunda kalmaları ve bu konunun hukukî metinlerde düzenleme altına alınması da bunun önemli kanıtlarından biridir (*D.22.2.5.pr.-1 [Scaevola 6 resp.]*). M.S. 4. yüzyılın sonlarından itibaren ise atletizm yarışmalarının sayısının azalması, yarışmalara katılabilmek için katedilmesi gereken mesafelerin ve seyahat masraflarının artması gibi nedenlerle bu masrafları karşılayamayacak olan alt sınıftan kimselerin atletizm yarışmalarına katılmalarının güçleştiği ve atletizm yarışmalarının, antik Yunan’da ilk dönemlerde olduğu gibi, artık üst sınıfa has pahalı bir hobi haline geldiği belirtilmektedir (Remijsen, 2015, s. 227). Gerçekten ilk dönemlerden itibaren profesyonel atlet olabilmek için sağlıklı ve yeterli beslenmek, para ödülleri kazanılabilecek büyük yarışmalara katılmadan önce sürekli seyahat etmeyi gerektiren çok sayıda yerel yarışmaya katılmak, yıllarca kendini adayıp düzenli ve istikrarlı olarak antrenman yapmak gerekmektedir (Wacke, 1978, s. 442). Gerek beslenme gerek seyahatler gerekse antrenman yaptırarak antrenörler için atletler yüklü miktarda paraya veya gelire gereksinim duyarlardı. Ancak seyahat ve antrenman için ayrılması gereken mesai göz önünde bulundurulduğunda atletlerin başka bir iş yapıp para kazanmak için yeterli zamanları yoktu (Jakab, 2012, s. 95; Wacke, 1978, s. 442). Bu nedenle beslenme, antrenman ve seyahatin gerektirdiği masrafları karşılama olanağı olmayan alt sınıf

¹ Metnin çevirisinde Tahiroğlu & Erdoğan, 2001, s. 116’daki çeviri esas alınmış olmakla birlikte ilgili çeviride değişiklikler yapılmıştır.

mensubu profesyonel atletlerin bu masrafları için para ödünç almak yoluna başvurmak zorunda kalmaları az ratlanılan bir durum olmasa gerektir.

Bu açıklamalar ışığında bir değerlendirme yapılacak olursa Roma'da farklı dönemlerde hem toplumun iyi maddî olanaklara sahip üst sınıf mensuplarından hem de toplumun alt sınıfına mensup olmakla birlikte masrafları için para ödünç almak suretiyle yarışmalara katılma olanağı yakalayan alt sınıftan profesyonel atletlerin bulunduğu sonucuna varılabilir. Ancak bu konuda oransal olarak bir tahmin yapmak eldeki verilerle çok mümkün görünmemektedir. Burada Remijsen'in yaptığı ayırım göz önünde bulundurulduğunda konu daha iyi anlaşılacaktır. Remijsen Olimpiyat oyunları veya Roma'daki *Capitolia* oyunları gibi turnuva döngüsünde (*agonistic circuit*) yer alan prestijli oyunlara katılan atletleri "kariyer atletleri (*career athletes*)" olarak adlandırmakta ve bu atletlerin genellikle toplumun üst sınıfına mensup olduklarını belirtmektedir. Bu oyunlara katılabilecek kadar iyi olmamakla birlikte daha çok yerel oyunlara katılan ve bu yerel oyunların zamanla azalmasıyla taşradaki yerel festivallerde veya yemekli toplantılarda düzenlenen atletizm gösterilerinde performans sergileyen (veya dövüşen) "atletizm gösterisi düzenleyen (atletizm göstericileri-*athletic performers*)" atletlerin de bulunduğunu ileri sürmektedir (Remijsen, 2015, ss. 224-225). Bu atletler, "kariyer atletleri"nin aksine toplumun alt sınıfından gelmekte ve atletizmi bir meslek şeklinde kabul edip icra ederek onu geçim kapısı olarak görmekte, bir anlamda bu faaliyeti maaş (veya ücret) karşılığında gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle de diğer alt sınıf mensuplarından meslekleriyle ayırt edilmekte ve "atlet" veya "boksör (dövüşçü)" olarak anılmaktaydılar (Remijsen, 2015, s. 226). Remijsen'in yaptığı ayırma ve bu iki grup arasındaki farklılıklara yönelik görüşlerine aşağıda farklı bir başlık altında değinilecektir.

KONUVA İLİŞKİN HUKUKÎ METİNLER İŞIĞINDA GLADYATÖRLERİN VE PROFESYONEL ATLETLERİN HUKUKÎ STATÜLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Daha önce ifade etmiş olduğumuz gibi gladyatör veya profesyonel atlet olarak faaliyet gösterenlerin yeknesak bir statü altında sınıflandırılmaya çalışılması kolay görünmemektedir. Bu durum hayatını bu şekilde kazananların hukukî statüleri arasında bir fark olup olmadığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak özellikle Roma İmparatorluğu'nun doğusunda gladyatörlerin ve profesyonel atletlerin toplumsal ve hukukî statüleri arasında ayırım yapmayı zorlaştıran bir yaklaşım görülmektedir. Konunun hukukî metinler çerçevesinde ele alınması ise tespiti kolaylaştırmak bir yana bu zorluklara bir yenisini eklemektedir. Zira profesyonel atletlerin hukukî statülerinin şerefsizlikle (*infamia*) damgalanan aktörlerden (ve dolayısıyla aktörlerle benzer durumda bulunan gladyatörlerden) farklı olduğunu ve onların şerefsiz (*infamis*) ilân edilmeyeceklerini ifade eden *Digesta* metinleri olduğu gibi her iki grubun durumlarının benzer olduğu şeklinde yorumlanabilecek metinler de bulunmaktadır. Ancak bu noktada şunu vurgulamak

gerekir ki aşağıda ayrıca ele alırken görüleceği gibi profesyonel atletlerin şerefsiz ilân edilmeyeceklerinin belirtildiği metinde (D.3.2.4.pr. [Ulp. 6 ad ed.]) atletler gladyatörlerle değil aktörlerle karşılaştırılmak suretiyle böyle bir sonuca varılmıştır. Dolayısıyla *Digesta* metinlerinde profesyonel atletlerin durumunun doğrudan gladyatörlerle değil aktörlerle kıyaslandığı görülmektedir. Ancak aktörler de tıpkı gladyatörler gibi şerefsizlikle damgalanmaktadırlar. Bu nedenle her ne kadar hukukî metinlerde profesyonel atletler ile gladyatörlerin hukukî durumları doğrudan karşılaştırma konusu olmasa bile gladyatörlerin de tıpkı aktörler gibi şerefsiz (*infamis*) ilân edilmeleri karşısında gladyatörler ve profesyonel atletlerin durumlarının karşılaştırılabileceğini düşünüyoruz. Profesyonel atletlerin şerefsiz ilân edilip edilmeyeceklerine dair olarak ise farklı metinlerde farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla metinler arasındaki çelişkiler iki grup arasında hukukî statü açısından bir farklılık olup olmadığını ortaya koymayı zorlaştıran önemli bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçi *Digesta*'da gladyatörlerin şerefsiz ilân edileceğini belirten bir metin bulunmamaktadır. Gladyatörlerin şerefsiz ilân edileceğine dair bir *Digesta* metni bulunmasa bile, M.Ö. 2. yüzyılın ortalarından veya sonlarından itibaren hayatının herhangi bir döneminde gladyatör olarak dövüşmüş olanların, kişisel statüleri ne olursa olsun şerefsizlikle damgalandıkları kabul edilmektedir (Edwards, 1997, s. 71; Greenidge, 1894, s. 155; Kyle, 1998, s. 115, dn. 97'ye ait metin; Wiedemann, 1995, s. 29). M.Ö. 122 yılına tarihlenen *lex Acilia de repetundis* hükümlerine göre atlı (şövalye-*equites*) sınıfına mensup olmakla birlikte kazanç karşılığında hizmetini dövüşmek için kiralamış olanlar (yani gladyatörler) atlı sınıfı mensuplarından oluşan mahkeme heyetlerinde görev alamazlardı (Edwards, 1997, s. 71; Greenidge, 1894, s. 155; Kyle, 1998, s. 115, dn. 97'ye ait metin; Wiedemann, 1995, s. 29). Bunun yanı sıra M.Ö. 45 yılında çıkartıldığı kabul edilen *lex Iulia Municipalis*'te ("...*queive depugnandei caussa auctoratus est erit fuit fuerit...*") gladyatörlere getirilen kısıtlamalara dair hükümler bulunmaktadır (Gardner, 1993, s. 128; Greenidge, 1894, s. 121).

Digesta'da gladyatörlerin şerefsiz ilân edileceklerine dair bir metin bulunmama ile birlikte arenada vahşi hayvanlarla dövüşenlere (*venatores-bestiarum*) ilişkin olarak böyle bir metin (D.3.1.1.6 [Ulp. 6 ad ed.]) vardır (Gardner, 1993, ss. 128-129). Söz konusu metinde yalnızca vahşi hayvan avı gösterilerinde arenaya çıkanlardan (*bestiarum*) söz edilip gladyatörlerden doğrudan bahsedilmemektedir. *Digesta*'da vahşi hayvan avı gösterilerinde dövüşenlerden bahsedilmekle birlikte gladyatörlere değinen bir metnin bulunmamasının, *Digesta*'nın hazırlanmış olduğu M.S. 530-533 yıllarında vahşi hayvan avı gösterileri halen varlığını sürdürürken gladyatör dövüşlerinin –daha önce (yasaklandıktan sonra halen düzenlenmeye devam edildiğine yönelik görüşler olmakla birlikte Doğu Roma'da M.S. 325'te, Batı Roma'da M.S. 5. Yüzyılda) yasaklanmış olmaları nedeniyle- bu dönemde artık düzenlenmemesinden kaynaklandığı belirtilmektedir (Gardner, 1993, ss. 128-129; Lenel, 1927, s. 79; Wiedemann, 1995, s. 29).

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi gladyatörlük yapanlar genellikle savaş esirleri, köleler, çeşitli suçlardan dolayı gladyatörlük yapmakla cezalandırılanlar (*damnati* veya *noxii*) ve kendi iradeleriyle gönüllü olarak gladyatörlük yapanlar olmak üzere dört grup altında sınıflandırılabilirler. Bu kimseler ağırlıklı olarak köle statüsündedirler ve son grup dışında kendi iradeleri olmaksızın arenaya çıkıp dövüşmek zorunda kalmaktadırlar (Dunkle, 2008, s. 31, s. 35; Kyle, 1998, s. 79). Ancak yine yukarıda değinilmiş olduğu gibi doğuştan özgür veya doğuştan özgür olmamakla birlikte azat edilerek sonradan özgürlük kazanmış olmalarına rağmen gladyatörlük yapan ve *auctorotaus* olarak adlandırılmış olan kimseler de bulunmaktadır. Doğuştan özgür veya sonradan azat edilmiş olsa bile para karşılığında iradî olarak gladyatörlük yapmaya karar vermiş olan bir *auctoratus*'un statüsü hakkında ise farklı görüşler vardır. Burada öncelikle üzerinde duracağımız husus bir kimsenin *auctoratus* olarak arenaya çıkmaya başlamadan önceki statüsünden çok *auctoratus* olduktan sonra özgürlüğünü muhafaza edip etmediğine yönelik farklı görüşlerin ortaya konması olacaktır.

Bir görüşe göre *auctoratus* olarak adlandırılan doğuştan özgür bir gladyatör, birçok konuda ehliyeti kısıtlanmış ve *infamis* (şerefsiz) durumunda olsa bile özgür Roma vatandaşı statüsünü muhafaza ederdi (Anderson, 2007, s. 7; Crowther, 2007, ss. 111-112; Girard, 1908, s. 143; Umur, 1983, s. 26). Diğer bir görüşe göre *auctoratus*, *lanista* ile yaptığı sözleşme gereğince kararlaştırılan süre boyunca geçici olarak da olsa *lanista*'nın bir anlamda kölesi gibi olur ve onun mülkiyetine geçerdi, dolayısıyla durumu kölelerinkinden çok da farklı değildi (Hopkins, 1983, s. 24; Kyle, 1998, s. 89; Futrell, 2006, ss. 131-132). Reid'a göre de gladyatör olmak, bilfiil bir köle ile aynı sosyal statüde olmayı seçmek anlamına gelmekteydi (Reid, 2006, s. 39). Wiedemann da gladyatör olmuş özgür bir insanın bir vatandaş olarak sahip olduğu bütün haklardan yemin ederek vazgeçtiğini ve gladyatör okulundaki herkesin durumunun bir kölenin (efendisi karşısındaki) mutlak tâbiyet durumuna indirgeniğini belirtmektedir (Wiedemann, 1995, s. 113). Bir başka görüşe göre ise *auctoratus* tamamen kendine has bir statüye sahipti (Barton, 1993, s. 15, dn. 13). Mann, hukukî metinlerde *lanista*'nın *auctoratus* üzerindeki egemenliğinin, bir aile babasının (*pater familias*) aile evlâdı (*filius familias*) veya bir kocanın karısı üzerindeki egemenliği (*manus*) ile karşılaştırıldığını belirtmektedir (Mann, 2013, s. 39). Mann'ın değinip adını açıkça zikretmediği hukukî metin *Gaius*'un *Institutiones* adlı eseridir. *Gaius*'un söz konusu metninde özgür insanların çalınmasından bahsedilmektedir (Sayın, 2020, s. 259):

Gai. Ins.3.199

“Interdum autem etiam liberorum hominum furtum fit, uelut si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sint, siue etiam uxor, quae in manu nostra sit, siue etiam iudicatus uel auctoratus meus subreptus fuerit.”

“Fakat bazen özgür insanlar da çalınabilir, meselâ hâkimiyetimiz altında (*in potestate*) bulunan çocuklarımızdan biri veya *manus*’umuz altında olan eşimiz veyahut bana karşı mahkûm edilmiş bir kimse (*iudicatus*) ya da *auctoratus*’um (benden) çalınabilir.”²

Metinde özgür insan olarak geçenler arasında *manus* ile egemenlik altına girmiş olan eş, aile babasının egemenliği altında olan aile evlâdı ve *iudicatus*’un (mahkemede hüküm giymiş davalı, Umur, 1974, s. 96) yanı sıra *auctoratus*’un da zikredilmesi, *auctoratus*’un egemenlik altında olmakla birlikte özgürlüğünü muhafaza ettiği anlamına gelmektedir (Sayın, 2020, s. 259). Ancak *auctoratus*’un özgürlük ve Roma vatandaşlığını muhafaza etmiş olduğu kabul edilse bile kendine has ve köle benzeri bir statüde olduğu söylenebilecektir (Leppin, 2011, s. 667; Sayın, 2020, s. 260).

Bir gladyatör köle ise, modern kavramlarla ifade edilecek olursa, hak ehliyetine zaten sahip olamazdı (karşı görüş Sayın, 2020, s. 119, s. 388, s. 417), köle olarak doğmuş olmakla birlikte sonradan azat edilmiş veya doğuştan özgür ise hak ehliyeti kısıtlıydı. Ancak köle olsun veya olmasın gladyatörlerin hukukî durumuna ilişkin bu açıklamalarımızın, modern hukukta kullanılan “hak ehliyeti” kavramının Roma hukukunda günümüz anlamında bir karşılığının ve “hak ehliyeti” için Romalıların kullandığı “teknik ve yeknesak bir kavramın” olmadığı yolundaki haklı itirazlar (Sayın, 2020, s. 17) göz önünde bulundurulmak suretiyle değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Romalılara göre Roma vatandaşı olan gladyatörler (tıpkı aktörler, vahşi hayvanlarla dövüşenler (*venatores-bestiarum*), gladyatör eğiticileri (*lanistae*), muhabbet tellâlları (*lenones-genelev* işleyenler) ve fahişeler (*meretrices*) gibi *infamis* (şerefsiz) sayılırlardı (Dunkle, 2008, s. 35; Edwards, 2007, s. 50; Kyle, 1998, s. 83; Wiedemann, 1995, s. 28). İcra eden kimselerin şerefsizliğe uğraması sonucunu doğuran bu mesleklerin ortak özellikleri, insanların hazlarını (veya zevklerini) tatmin etmeye yönelik olmalarıdır (Dunkle, 2008, s. 36; Edwards, 1997, s. 67; Futrell, 2006, s. 130). Meslekleri nedeniyle şerefsizliğe dâçar olan bu meslek erbapları Roma’nın tiyatrolarında, arenaslarında ve genelevlerinde; aktörlerin, gladyatörlerin ve fahişelerin durumunda olduğu gibi kendilerinin veya gladyatör eğiticilerinin ve muhabbet tellâllarının durumunda olduğu gibi başkalarının etini pazarlamaktaydılar. Halkın cinsellik, şiddet ve kakhaha ihtiyacını gidermek suretiyle onlara haz temin ederek geçimlerini sağlamaktaydılar (Edwards, 1997, s. 67). Bu figürler başkalarının arzu nesnelerydiler. Başkalarının hazlarına hizmet etmekteydiler (Edwards, 1997, s. 68). Sonuç itibarıyla meslekleri nedeniyle toplumdan dışlanmakta, hor görülmekte ve şerefsiz (*infamis*) sayılmaktaydılar. Hatta gladyatörlerin kazançları “insan kanıyla lekelenip kirlenmiş” kabul edildiği için vergilendirilmezdi bile (Fagan, 2015, s. 17).

² İlgili metnin çevirisinde yararlanılan kaynaklar: *Gaius, Institutiones*, Rado, 1953, s. 89; Manthe, 2004, s. 307; Sayın, 2020, s. 259, dn. 1458.

Infamis; şerefsizliğe (*infamia*) çarpılmış kimse, fena şöhretli kişi anlamına gelmektedir (Umur, 1983, s. 86). Şerefsizliğe (*infamia*'ya) bağlanan sonuçlar dönemden döneme ve şerefsizlik türüne göre farklılık göstermekle birlikte bu konunun ayrıntılı olarak ele alınması çalışma kapsamımızın dışında kalmaktadır. Ayrıntılar bir yana bırakılacak olursa şerefsiz ilân edilen kimselere ilişkin genel olarak şu gibi kısıtlamalar getirildiğini söyleyebiliriz: bu kimseler *magistra* seçilemezler, *senatus* üyeliği veya diğer önemli kamu hizmetlerini ifa edemezler, halk meclislerinde oy veremezler, hâkimlik yapamazlar, davada başkalarını temsil edemezlerdi. *Magistra*, kendi takdirine göre, başkalarından istemediği teminatı onlardan isteyebilir, şahitliklerini dinlemeyebilirdi (Türkoğlu Özdemir, 2008, s. 33, s. 34, s. 36, s. 43; Umur, 1983, s. 86; Umur, 1984, s. 395). Ancak gladyatörlere yönelik olarak ne gibi kısıtlamalar getirildiğini tam olarak tespit etmek, şerefsizlikle ilgili *Digesta* metninin gladyatör dövüşlerinin artık düzenlenmediği dönemde bir araya getirilip hazırlanmış olması ve bu nedenle doğrudan gladyatörlerin durumundan bahseden metinlerin bulunmaması nedeniyle kolay değildir (Edwards, 2007, s. 232, dn. 29'a ait metin). Bu noktada şu kadarı söylenebilir ki, ne ölçüde ve biçimde olduğu kesin olarak tespit edilemeyecek olsa bile gladyatörlerin hak ehliyetleri, şerefsiz ilân edildikleri için, her halükârda kısıtlanmış durumdadır. Bununla birlikte üst sınıfa mensup olsalar bile askeri hüner ve cesaretlerini sergilemek, bir lideri onore etmek veya imparatorun sağlığı için edilen bir yeminin gereğini yerine getirmek için, kazanç sağlamak amacıyla bir *lanista* ile şerefsizlik sonucunu doğuran sözleşmeyi (*auctoramentum*) yapmadan ve para almaksızın, arenaya çıkıp gladyatör olarak dövüşenlerin şerefsiz ilân edilmeyeceğinin savunulduğu da görülmektedir (Kyle, 1998, s. 89). Lebek ise para almadan gladyatörlük yapanların hukukî durumları ile ilgili olarak daha ihtiyatlı bir yaklaşım sergileyerek bu gibi kimselerin hukukî durumlarının çok açık olmadığını ifade etmektedir (Lebek, 1990, s. 50).

Remijsen, gladyatörlerin bir tür atletizm yarışmacısı sayıldıkları için imparatorluğun doğusunda batıda olduğundan daha çok saygı gördüklerini belirtmektedir. Gladyatörler doğuda çoğu zaman açıkça atletler ile karşılaştırılırlardı (Remijsen, 2015, s. 330). En iyi gladyatörlerden bazılarında azat edildikten sonra, tıpkı zafer kazanan atletler gibi, birden çok şehir tarafından onursal vatandaşlık bahşedilirdi (Futrell, 2006, s. 138; Remijsen, 2015, s. 330). Ancak yine de gladyatörler, şampiyon atletlerinki kadar yüksek bir statüye sahip olamamışlardır, çünkü kuşkusuz ki statü yalnızca bir mesleğe yönelik olumlu algı ile değil bunun yanı sıra kültürel sermaye ve sosyal çevre ile belirlenmektedir. Dolayısıyla atletlerden farklı olarak en başarılı gladyatörlerin bile şehirlerde meclis üyeliği veya oyunlara başkanlık etmek gibi önemli görevler alamadıkları görülmektedir (Remijsen, 2015, s. 330). Yazıtlarda ve sanat eserlerindeki atletlere dair tasvirler saygı ifade eden nitelik taşımaktadır ve özgür insanlar olarak atletler, gösteri sanatlarıyla uğraşan oyuncular, gladyatörler gibi kimselerden daha yüksek bir sosyal statüye sahiptirler (Kyle, 2015, s. 314).

Profesyonel atletlerin şerefsiz ilân edilip edilmeyecekleri ile ilgili olarak her ikisi de *Ulpianus*'a ait olan iki farklı metinde birbiriyle çelişen ifadelerin yer aldığı görülmektedir ve bu çelişkili ifadelerin hangi bağlamda kullanıldığına anlaşılabilmesi için her iki metnin de burada ele alınması faydalı olacaktır. Ele alacağımız ilk metne göre atletler yeteneklerini, cesaretlerini ve mücadele azimlerini (*virtus*-Sayın, 2020, s. 86, dn. 393'te "*virtus*" teriminin bir erkekteki "cesaret"e ve "savaşma azmi"ne işaret ettiğini belirlemektedir) göstermek amacıyla yarıştıkları için şerefsiz (*infamis*) ilân edilmezler:

D.3.2.4.pr. (*Ulp. 6 ad ed.*)

"Athletas autem sabinus et cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere. et generaliter ita omnes opinantur et utile videtur, ut neque thymelici neque xystici neque agitadores nec qui aquam equis spargunt ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviunt, ignominiosi habeantur."

"*Sabinus* ve *Cassius*'un cevaplarında belirttikleri üzere atletlerin faaliyetleri ise kesinlikle sahne sanatçılarındaki gibi değildir (atletler ise kesinlikle sahne sanatçılığı icra etmemektedirler), zira onlar (atletler) yeteneklerini (cesaretlerini, yiğitliklerini-kahramanlıklarını-*virtutis*) sergilemeye çalışırlar. (Ve) Genellikle herkes tarafından kabul edildiği ve uygun görüldüğü gibi, ne müzisyenler (müzik yarışmalarına katılanlar) ne atletler ne atlı savaş arabası yarışçıları ne atları sulayanlar (veya yarışlardan sonra atlarla ilgilenenler)³ ve ne de kutsal oyunlarda hizmet edenler diğer faaliyetleri nedeniyle "şerefsiz" sayılırlar."⁴

Buna karşın başka bir metinde atletlerin de tıpkı gladyatörler gibi şerefsiz ilân edileceklerine dair ifadeler bulunmaktadır:

D.3.2.2.5 (*Ulpianus 6 ad ed.*)

"Ait praetor: " qui in scaenam prodierit, infamis est". scaena est, ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt et omnes propter praemium in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerva filius responderunt."

"*Praetor*, "her kim sahneye çıkarsa *infamis* olur." der. Sahne, *Labeo*'nun tanımladığı üzere, gösteri yapmak amacıyla hazırlanmış ve kişinin ayakta durması ya da hareket etmesine elverişli, kamusal ya da özel herhangi bir

³ Türkoğlu Özdemir, 2008, s. 155.

⁴ Çalışmamızda *Digesta*'dan yapılan alıntılarda ve çevirilerde yararlanılan kaynaklar şunlardır: Behrends vd. (1995); Otto & Schilling & Sintenis (1839); Scott (2001); Watson (1998).

yer ya da kendisini sergileyecek hareketleri yapabiliyorsa sokak bile olabilir. Bir yerin sahne olması için aranan şart, gösteriyi herhangi bir ayırım yapılmaksızın herkesin izleyebilmesine olanak sağlıyor olmasıdır. Yani, *Pegasus* ve Genç *Nerva*'nın (cevaplarında) belirttikleri üzere, kazanç elde etme amacıyla yarışmalara katılıp kendilerini alçaltanlar ve bir ödül kazanmak için sahneye çıkan herkes *infamia*'ya uğrar.”⁵

Yukarıda zikredilen *Ulpianus*'a ait ilk metinde (*D.3.2.4.pr.*) adı geçen hukukçular *Sabinus* ve *Cassius*, *Sabinianus* okulunun temsilcileridir (*D.1.2.2.48*, *D.1.2.2.51* [*Pomponius lib. sing. enchiridii*]); Umur, 1984, s. 228), dolayısıyla bu metinde geçen ve atletlerin şerefsizlikle damgalanmayacaklarını kabul eden görüş *Sabinianus* okuluna mensup hukukçuların görüşüdür. Atletlerin de şerefsiz ilân edilebileceklerini savunan görüşün yer aldığı ikinci metinde (*D.3.2.2.5*) ise *Proculianus* okulunun kurucusu *Labeo* (*D.1.2.2.47* [*Pomponius lib. sing. enchiridii*]); Söğütü, 2020, s. 109; Umur, 1984, s. 226) ve bu okula mensup hukukçular olan *Pegasus* ve genç *Nerva*'nın (*D.1.2.2.52-53* [*Pomponius lib. sing. enchiridii*]); Pennitz, 1995, s. 97; Umur, 1984, s. 227) görüşlerine yer verilmiştir.

Doktrinde bu iki metinden ilk zikredilen *D.3.2.4.pr.*ye dayanılarak profesyonel atletlerin şerefsizliğe çarptırılmayacağı genellikle kabul edilmektedir (Crowther, 2007, s. 84; Greenidge, 1894, s. 125; Kaser, 1971, s. 274, dn. 42; Remijsen, 2015, s. 130, s. 328; Wacke, 1978, s. 441). Ancak bu görüşlerin geçtiği kaynaklarda, Greenidge'in eseri dışında (Greenidge, 1894, ss. 124-125), ya atletlerin de şerefsiz ilân edilebileceklerini ifade eden *D.3.2.2.5*'ten söz edilmemekte ya da Remijsen'in eserinde olduğu gibi (Remijsen, 2015, s. 323) *D.3.2.2.5* zikredilmiş olsa bile bu metnin atletlerin de şerefsiz ilân edileceklerden sayılacağı şeklinde yorumlanabileceği bilgisine yer verilmemekte ve metinler arasındaki çelişkiye değinilmemektedir. Yalnızca Lenel, *D.3.2.2.5*'te sözü geçen yarışmalarla (*certamina*) gladyatör dövüşlerinin değil ücret karşılığında yarışan atletlerin katıldığı yarışmaların kastedildiğini, dolayısıyla bu metinde bahsedilenlerin (“para kazanma amacıyla yarışmalara katılıp kendilerini alçaltanlar”) gladyatörler değil ücret karşılığında yarışmalara katılan atletler (güreşçiler, koşucular, vb.) olduğunu ve bunların cesaretlerini göstermek için (*virtutis causa*) yarışmalara katılıp mücadele eden atletler ile karşılaştırıldığını belirtmektedir (Lenel, 1927, s. 79, dn. 7). Remijsen, profesyonel atletlerin şerefsiz ilân edilmeyeceklerini savunmakla birlikte esasen bazı atletlerin ise şerefsiz ilân edilebileceğini ifade etmektedir. Ancak şerefsiz ilân edilebilecek ve edilmeyecek bu iki grup atlet arasında bir ayrıma gitmektedir. Remijsen toplumun üst sınıflarına mensup olan ve atletizm festivallerine katılan -kendisinin “kariyer atletleri” olarak adlandırdığı- profesyonel atletler ile ücret karşılığında atletizm gösterileri sergileyen veya dövüş müsabakalarına katılan ve daha çok toplumun alt sınıfına mensup olan atletler arasında bir ayırım yapmaktadır. Remijsen, “atletizm gösterisi

⁵ Metnin çevirisinde Türkoğlu Özdemir, 2008, s. 154-155'teki çeviri esas alınmış ancak ilgili çevirinin son cümlesinde değişiklikler yapılmıştır.

sergileyenler”in toplumun alt sınıfından gelmelerinin yanı sıra aktörler ve gladyatörler gibi para karşılığında bu işi yaptıkları için tıpkı onlar gibi hor görülmekte olduklarını ve “şerefsiz (*infamis*)” ilân edilebildiklerini ileri sürmektedir (Remijsen, 2015, s. 340). Ona göre “kariyer atletleri” ise atletizmi meslek olarak görmekten çok kimliklerini atletizm yarışmalarında kazandıkları zaferlerle ortaya koymakta ve kendilerini bu zaferler sonucu elde ettikleri şeref ünvanlarıyla tanımlamakta ve meslekleri nedeniyle “şerefsiz (*infamis*)” ilân edilmemektedirler (Remijsen, 2015, s. 226, s. 328). Hatta Romalılar Yunan tarzı atletizm yarışmaları (*agones*) ile ilk karşılaştıklarında yarışmalara katılan profesyonel atletlerin gördüğü saygı onlarda doğal olarak şaşkınlık uyandırmıştır (Remijsen, 2015, s. 328).

Her iki metinde farklı hukuk okullarının görüşlerinin yer aldığına ilk dikkat çekenin Greenidge (Greenidge, 1894, s. 124) olduğu ileri sürülmektedir (Pennitz, 1995, s. 96, dn. 22). Greenidge iki metin arasındaki çelişkiyi fark etmiş gibi görünmekle birlikte bunu çok açık bir biçimde değil dolaylı şekilde ifade etmiş ve *Sabinianus* okuluna mensup hukukçuların *Proculianus* okulundakilerinin görüşlerini daha da ileri götürüp atletleri şerefsizlik getiren meslek kategorisinden çıkarttıklarını belirtmiştir (Greenidge, 1894, ss.124-125). Diğer yandan Greenidge bu iki okulun temelde aynı görüşü paylaştığını ileri sürmektedir. Ona göre bir kimsenin bu şekilde *infamis* ilân edilmesinde bu iş için ödeme yapılmış olup olmamasının büyük önem taşıdığı konusunda *Proculianus* ve *Sabinianus* okulları ittifak hâlinindedir (Greenidge, 1894, s. 124). Pennitz ise Greenidge’in görüşünü kabul etmeyerek bu iki metin arasındaki çelişkiyi Roma hukukundaki farklı hukuk okulları olan *Sabinianus* ve *Proculianus* okullarının konuyla ilgili farklı görüşleri olmasına dayandırmaktadır. Pennitz’e göre Roma hukuku doktrininde genellikle atletlerin hukukî statüsüyle ilgili olarak Roma hukukçuları arasında bir görüş birliği, dolayısıyla da bütün hukukçular tarafından savunulan tek bir görüş yoktur. Roma hukukçuları arasında görüş birliğinin olmadığı kabul edildiğinde profesyonel atletlerin de şerefsiz ilân edilebileceklerini belirten *Tertullianus*’un konuya ilişkin ifadeleri de daha iyi anlaşılacaktır (Pennitz, 1995, s. 96). Bu durumu daha farklı bir açıdan ele alan Friedländer’e göre ise, *Tertullianus*’un profesyonel atletleri (*xystici*) de şerefsiz ilân edilecek kimseler arasında göstermesi, konuya vâkıf olmamasından kaynaklanmaktadır (Friedländer, 1920, s. 154, dn. 17). Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Pennitz’in görüşleri çerçevesinde ilgili metinlerin farklı hukuk okullarına mensup Roma hukukçuları tarafından nasıl ele alındığına değinmek faydalı olacaktır.

***Proculianus* Okuluna Mensup Hukukçuların Görüşleri**

Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi *Ulpianus*’a ait olan ve *Proculianus* okuluna mensup hukukçuların görüşünü içeren metinde (*D.3.2.2.5*) profesyonel atletlerin de şerefsiz (*infamis*) ilân edilebileceklerine yönelik görüşün temel gerekçesi *Labeo*’nun “*scaena*” kavramını oldukça geniş kapsamlı şekilde tanımlamasına dayanmaktadır. *Labeo*, kamusal veya özel olarak gösterilere

(*spectacula*) hasredilen bütün oyun alanlarını bu kavram altında toplamıştır. Ancak bir yerin sahne olarak kabul edilebilmesi için de gösterinin herkes tarafından izlenme olanağının bulunması gerektiği koşulunu aramaktadır. *Labeo*'nun bu kapsayıcı yaklaşımı, onu takip eden hukukçular *Nerva* ve *Pegasus*'un da meseleye kapsamlı bir yorum getirmelerini mümkün kılmıştır. Bu yoruma göre de yalnızca kamusal gösterilere/oyunlara (*ludi publici*) katılanlar değil, bir kazanç veya ödül elde etme amacı güdüp gütmediklerine bakılmaksızın, atletizm yarışmalarına (*certamina*) katılanlar da şerefsiz ilân edilebileceklerdir (Pennitz, 1995, s. 98). Mesele hukuken bu şekilde yorumlanırsa atletlerin veya diğer oyunlara (müzik ve şiirle ilgili yarışmalara) katılanların büyük bir kısmı olmasa bile birçoğunun, oyunlarda (*agones*) zafer tacının yanı sıra para ödülleri veya parasal avantajların sağlanması nedeniyle, şerefsiz ilân edilmeleri söz konusu olabilecektir. Bu noktada *Proculianus* okulunun görüşü uyarınca halk karşısında sahneye çıkanların şerefsiz ilân edilip edilmeyeceklerinde sahneye çıkmak karşılığında bir menfaat elde etmelerinin belirleyici bir ölçüt olup olmadığını tespit etmek gerekmektedir. *Sabinianus* okulundan olan *Gaius*'un konuya ilişkin aşağıdaki metni, içerik olarak onu tamamlayan *Ulpianus*'a ait metinle birlikte ele alındığında bu husustaki genel anlayışı değiştirmemektedir (Pennitz, 1995, s. 98):

D.3.2.3 (Gaius 1 ad ed. provinc.)

“Qui autem operas suas locavit, ut prodiret artis ludicrae causa neque prodit, non notatur: quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat.”

“Fakat hizmetlerini sahneye çıkmak için kiralamış olmakla birlikte sahneye çıkmayan kimse şerefsiz ilân edilmez, çünkü bu faaliyet, (sadece) buna yönelik niyetin cezalandırılmasını gerektirecek kadar utanç verici değildir.”

D.3.1.1.6 (Ulpianus 6 ad ed.)

“...et qui operas suas, ut cum bestiis depugnaret, locaverit. bestias autem accipere debemus ex feritate magis, quam ex animalis genere: nam quid si leo sit, sed mansuetus, vel alia dentata mansueta? ergo qui locavit solus notatur, sive depugnaverit sive non: quod si depugnaverit, cum non locasset operas suas, non tenebitur: non enim qui cum bestiis depugnavit, tenebitur, sed qui operas suas in hoc locavit. denique eos, qui virtutis ostendendae causa hoc faciunt sine mercede, non teneri aiunt veteres, nisi in harena passi sunt se honorari: eos enim puto notam non evadere. sed si quis operas suas locaverit, ut feras venetur, vel ut depugnaret feram quae regioni nocet, extra harenam: non est notatus. his igitur personis, quae non virtutis causa cum bestiis pugnaverunt, pro se praetor permittit allegare, pro alio prohibet...”

“...ve hizmetlerini vahşi hayvanlarla dövüşmek için kiralamış olan bir kimse de (daha düşük dereceli mahkemelerde bile başkaları adına başvuruda bulunamaz). Fakat “vahşi hayvan” kavramını hayvanın

cinsinden ziyade yırtıcılığına bakarak anlamamız gerekir. Yani eğer bir aslan söz konusu ise fakat bu aslan ehlileştirilmiş ise veya başka bir ehlileştirilmiş yırtıcı hayvan söz konusu ise durum ne olacaktır? Sonuç olarak hizmetini (vahşi hayvanlarla) dövüşmek için kiralayan kimse, sırf bu yüzden, dövüşmüş olsa da olmasa da şerefsiz ilân edilir. Hizmetini dövüşmeye kiralamamış olan kimse dövüşmüşse, sorumlu olmaz. Çünkü sorumlu tutulacak olan vahşi hayvanlarla dövüşen kimse değil, hizmetlerini bunun için kiralamış olandır. Eski hukukçular (Cumhuriyet Dönemi hukukçuları-*veteres*) da, bunu ücret karşılığı değil cesaretlerini sergilemek için (*virtutis ostendendae causa*) yapanların, arenaya ödül karşılığında çıkmamış oldukları sürece, sorumlu olmayacağını söylerler, çünkü bu kimselerin (yani arenaya ödül karşılığında çıkanların) şerefsizlikle damgalanmaktan kurtulamayacaklarını düşünüyorum. Fakat bir kimse hizmetlerini arena dışında vahşi hayvanlarla dövüşmek veya bölgeye zarar veren bir vahşi hayvanı avlamak için kiralamışsa, şerefsiz ilân edilmez. O halde vahşi hayvanlarla cesaretlerini sergilemek için değil (ücret karşılığında) dövüşmüş olan kimselerin (*praetor* önünde) kendi adlarına başvuruda bulunmalarına *praetor* izin vermiş fakat bunu başkası adına yapmalarını yasaklamıştır...”

Her iki metin de dikkatli bir biçimde incelendiğinde hizmetlerini sahneye çıkmak için kiralayanlarla vahşi hayvanlarla dövüşmek için kiralayanlar arasında bir fark gözetildiği tespit edilebilecektir. Ele aldığımız ilk metne göre (D.3.2.3) hizmetlerini sahneye çıkmak için kiralamış olmakla birlikte sahneye çıkmayan kimseler şerefsiz ilân edilmezken, ikinci metinde (D.3.1.1.6) hizmetlerini arenada vahşi hayvanlarla dövüşmek üzere kiralamış olanların dövüşmüş olsalar da olmasalar da şerefsiz ilân edilecekleri belirtilmektedir. Yani ücret karşılığında sahneye çıkmak üzere sözleşme yapanların sadece bu sözleşmeyi yapmış olmaları şerefsiz ilân edilmeleri sonucunu doğurmaz ve bu kimselerin şerefsiz ilân edilebilmeleri için sahneye çıkmış olmaları koşulu da aranır iken hizmetlerini ücret karşılığında vahşi hayvanlarla dövüşmeye kiralayanların şerefsiz ilân edilebilmeleri için mutlaka arenaya çıkıp hayvanlarla dövüşmeleri koşulu aranmamış, sadece bu amaçla sözleşme yapmış olmaları yeterli sayılmıştır.

Bu metinler bağlamında daha Cumhuriyet Dönemi hukukçularının (*veteres*) dövüşçünün arenada vahşi hayvanlarla dövüşmek için önceden bir hizmet sözleşmesi yapmasıyla bunu yapmayı arenaya çıktıktan sonra ödül kabul etmek suretiyle dövüşmesi arasında da bir fark gözetmedikleri ve her iki grubun da şerefsiz ilân edilerek *praetor* önünde başvuruda bulunamayacakları görülmektedir. Bundan dolayı bu ilişkinin değerlendirilmesinde önceden verilmiş olan bir karşılığın bulunup bulunmaması belirleyici değildir. Ücret önceden değil de *honorarium* olarak sonradan verilse de bu işi karşılık almak suretiyle yapan kimse şerefsiz ilân edilecektir (Pennitz, 1995, ss. 99-100). İlgili *Digesta* metni incelendiğinde şerefsizliğe yol açan hususun bu faaliyetin ücret karşılığında yapılmasının yanı sıra arenada gerçekleştirilmesi olduğu söylenebilir. Metne göre

arenaya ücret karşılığında çıkmayan kimseler şerefsiz ilân edilmeyecekleri gibi hizmetini arena dışında ücret karşılığında olsa dahi vahşi hayvanlarla dövüşmek için kiralamış olanlar da şerefsiz ilân edilmeyeceklerdir. Yani bir anlamda hizmetini vahşi hayvanlarla dövüşmek için kiralamış olan bir kimsenin şerefsiz ilân edilmesi için her iki koşulun, yani vahşi hayvanlarla önceden verilecek ücret veya sonradan verilecek ödül karşılığında dövüşmesi ve bu dövüşün seyirciler önünde arenada gerçekleşmesi koşullarının bir arada olması aranmaktadır. Arenada vahşi hayvanlarla dövüşen kişinin bunu ücret karşılığında değil fakat yetenek ve cesaretini (*virtus*) sergileme amacıyla yapması durumunun şerefsizliği engelleyeceği özellikle vurgulanmakta ve ücret alınsa bile bir bölgeyi vahşi hayvanlardan korumak için onlarla dövüşen kimsenin de şerefsiz ilân edilmeyeceği belirtilmektedir. Dolayısıyla bir kimsenin şerefsiz ilân edilmesinde yalnızca yaptığı iş karşılığında para alıp almadığının tek başına belirleyici ölçüt olduğunu kesin olarak ileri sürmek mümkün olmayabilir (Edwards, 1997, s. 76).

Gerçi daha *Gaius*'ta, tıpkı “sahneye çıkmak” (*in scaenam prodire*) gibi beyanname metnine ait olan “sahne sanatı (sergilemek) amacı”nın (*prodire artis ludicrae causa*) özellikle vurgulanmış olduğu görülmektedir. “Sahne sanatı”nın (“*ars ludicra*”) vurgulanması bizi aynı zamanda, *Gaius*'un da dâhil olduğu *Sabinianus* hukuk okulunun *Proculianus* okuluna karşıt düşen yorumunu ele almaya sevk etmektedir (Pennitz, 1995, s. 99, s.100).

Sabinianus Okuluna Mensup Hukukçuların Görüşleri

Sabinianus okuluna mensup hukukçuların konuya ilişkin görüşlerinin geçtiği metne yukarıda yer verilmiş olmakla birlikte metnin bu başlık altında tekrar ele alınması faydalı olacaktır.

D.3.2.4.pr. (Ulp. 6 ad ed.)

“Athletas autem sabinus et cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere...”

“Sabinus ve Cassius’un cevaplarında belirttikleri üzere atletler ise kesinlikle sahne sanatçılığı icra etmemektedirler (atletlerin faaliyetleri ise kesinlikle sahne sanatçılarıninki gibi değildir), zira onlar (atletler) yeteneklerini (cesaretlerini, yiğitliklerini-kahramanlıklarını-virtutis) sergilemeye çalışırlar...”

Ulpianus bu metinde Klâsik Hukuk Dönemi'nin başlarında yaşamış olan *Sabinus* ve *Cassius*'un görüşlerini aktarmaktadır. *Sabinus* ve *Cassius*'a göre atletlerin faaliyetleri sahne sanatı (*ars ludicra*) kapsamında değerlendirilemez. Atletizm gösterileri (*spectacula athletorum*) tam olarak *ludi* terimi kapsamına da girmemektedir ve imparator *Augustus*'un *Res gestae*'sindeki kelime tercihi de bunu doğrulamaktadır. Buna karşın hukuk dilinde *scaena* daha ziyade arenalardaki gladyatör dövüşlerinin kavramsal karşıtı olarak kullanılmaktadır (Pennitz, 1995, s. 100). Burada vurgulamak isteriz ki *scaena*, arenalardaki gladyatör dövüşlerinin

kavramsal karşıtı olarak kullanılsa dahi bu faaliyetleri yürüten kimseler hukuken benzer kısıtlamalara tâbi tutularak şerefsiz ilân edilmektedirler. Pennitz'e göre *Sabinianus* ve *Proculianus* okulları arasındaki görüş farklılığı *Proculianus* okulu temsilcilerinin *scaena* (sahne), *Sabinianus* okulu temsilcilerinin ise *ars ludicra* (sahne sanatı) kavramını daha fazla vurgulanmasına dayanmaktadır. Buna dayanarak *Sabinianus* okulunun her iki temsilcisi (yani *Sabinus* ve *Cassius*) atletlerin bir meslek grubu olarak davalarda taraf olma kısıtlamalarına tâbi olmadıkları, yani meslekleri nedeniyle şerefsiz ilân edilmeyecekleri yönündeki görüşlerine içeriksel bir dayanak da göstermişlerdir: atletler faaliyetlerini yeteneklerini (mücadele-savaşma azimlerini-erdemlerini-cesaretlerini) göstermek amacıyla (*virtutis causa*) gerçekleştirirler (Pennitz, 1995, s. 101). Pennitz, atletlerin faaliyetlerinin, kazanç elde etme amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlerin karşıtı da temsil etmediğini savunmaktadır. Zira atletizm yarışmalarında genellikle zafer kazanan atletlerin parasal ödüller veya maddî menfaatler elde etmeleri söz konusudur. Atletler de bu yarışmalara prestijin yanı sıra ödül kazanmak amacıyla katılmaktadırlar. Dolayısıyla Pennitz'e göre atletizm yarışmalarına katılanların şerefsiz ilân edilmemelerinin bu kimselerin kazanç elde etme amacı güdüp gütmemeleri ile bir bağlantısı yoktur. Esasen *Sabinus* ve *Cassius* da bu yüzden *virtutis gratia* (*virtus* uğruna) ifadesi ile muhtemelen her şeyden önce atletizmin lekesizliğine, zafer için yarışma prensibine işaret etmektedirler. Hatta kavram geniş anlamda ele alınacak olursa *virtus* askeri meziyetlere dahi tekâbül etmektedir. Her türlü sahne (gösteri) faaliyetiyle tamamen karşıt konumlandırılan atletizm faaliyeti hakkında böyle olumlu bir değerlendirme aynı zamanda bu faaliyete hiçbir şekilde olumsuz bir hukukî sonucun bağlanmaması gerektiği anlamına da gelir (Pennitz, 1995, s. 102). Sonuç olarak *Sabinianus* okulu temsilcileri atletlerin şerefsiz ilân edilmemelerinde kazanç elde etme amacı olup olmadığını değil yarışmalara katılanların yeteneklerini (mücadele-savaşma azimlerini-erdemlerini-cesaretlerini-*virtus*) sergileme amacının olup olmadığını belirleyici kıstas olarak ön plana çıkarmışlardır (Pennitz, 1995, s. 101, s. 107).

SONUÇ

Gladyatörlerin ve profesyonel atletlerin, özellikle de güreş, boks, *pankration* gibi dövüş müsabakalarına katılan atletlerin hem faaliyetlerinin hem de hukukî durumlarının birbirine benzeyip benzemediği tereddüt uyandırabilecek bir konudur. Modern çalışmalarda gladyatör dövüşlerinin spor, gladyatörlerin de atlet sayılabileceği yolundaki düşüncenin taraftarları artmaktadır. Bu görüşe ihtiyatla yaklaştığımızı metin içinde ifade etmiştik. Bunun için en önemli gerekçe bu iki grubun statülerinin farklı olduğunu gösteren *Digesta* metinlerinin bulunmasıdır. Ancak profesyonel atletlerin hukukî statüsünün gladyatörlerle benzer olabileceği şeklinde yorumlanabilecek bir *Digesta* metni de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu metinler arasındaki çelişkinin sebepleri ortaya konulduğunda bu iki grubun hukukî statülerinin karşılaştırılması da kolaylaşacaktır.

Gladyatörler genellikle köle statüsünde olsalar ve zorla dövüştürülseler de özgür ve Roma vatandaşı olmalarına rağmen para karşılığında gönüllü olarak gladyatörlük yapanların olduğu da görülmektedir. *Auctoratus* olarak adlandırılmış olan bu gladyatörler, gladyatör eğiticileri veya gladyatör okulu sahipleri olan *lanista*'larla *auctoramentum* ismini taşıyan bir sözleşme yaparlar ve yakılmaya, zincire vurulmaya, dövülmeye (kırbaçlanmaya) veya kılıçla öldürülmeye göz yumacaklarına ve ne emredilirse yapacaklarına dair yemin ederlerdi. Bu suretle kendilerini köle benzeri bir konuma düşürmüş olurlar ve aynı zamanda hak ehliyetlerinde çeşitli kısıtlamalara yol açan şerefsizlikle (*infamia*) damgalanırlardı. Gerçi bu sözleşmeyi yapmayı para almadan farklı saiklerle arenaya çıkarak gladyatör olarak dövüşenlerin şerefsiz ilân edilmediği örnekler de bulunmakla veya para almadan arenada dövüşenlerin hukukî durumunun çok net olmadığı savunulmakla birlikte bu örneklerin çok sık rastlanmayan istisnai durumlar olduğu ve özgür gladyatörlerin genellikle *auctoramentum* yaparak şerefsizliğe dâçar oldukları söylenebilir. Şerefsiz ilân edilen gladyatörlere yönelik olarak ne gibi kısıtlamalar getirildiğini tam olarak tespit etmek kolay olmasa bile genel olarak gladyatörlerin *magistra* seçilememek, *senatus* üyeliği veya diğer önemli kamu hizmetlerini ifa edememek, halk meclislerinde oy verememek, hâkimlik yapamamak, davada başkalarını temsil edememek gibi kısıtlamalara tâbi tutulmuş olma olasılıkları yüksektir.

Profesyonel atletlerin durumunun ise farklı hukukî metinlerde farklı şekillerde değerlendirildiği görülmektedir. Roma hukukunda Klâsik Hukuk Dönemi'nden itibaren iki farklı hukuk okulunun olduğu bilinmektedir. *Sabinianus* ve *Proculianus* okulları olarak anılan bu iki farklı ekole mensup hukukçular bazı konularda farklı görüşleri savunmaktadırlar. Profesyonel atletlerin hukukî statüsü de bu farklılığın görüldüğü konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Konumuza ilişkin olarak farklı görüşlere sahip olmalarının sebebinin ne olduğunu tam olarak tespit etmek, kaynaklarda buna yönelik bir kanıt olmadığı için mümkün görünmemektedir ve bu konuda yalnızca çeşitli teoriler öne sürülebilir. *Sabinianus* okuluna mensup hukukçular *Sabinus* ve *Cassius*'a göre profesyonel atletlerin faaliyeti aktörlerinki gibi değildir ve atletler yeteneklerini, cesaretlerini ve mücadele azimlerini (*virtus*) göstermek için mücadele etmeleri nedeniyle şerefsiz ilân edilmezler. *Proculianus* okuluna mensup hukukçular olan *Pegasus* ve genç *Nerva*'ya göre ise "kazanç elde etme amacıyla (*quaestus causa*) yarışmalara katılıp kendini alçaltanlar" şerefsiz ilân edilebilirler ve bu kapsama profesyonel atletler de girmektedir. Zira profesyonel atletlerin katıldıkları yarışmalarda zafer kazanmaları durumunda ödülleri verilmesi de söz konusudur ve başarılı bir atlet zafer kazandığı yarışmalardan sonra önemli miktarda kazanç elde etme olanağına sahiptir. Ancak burada bir ayrıma gidilmesi yerinde olacaktır. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki antik çağda bir profesyonel atletin yarışmalara katılırkenki amacı ödül kazanmak olsa da atletler bu ödülleri bir "maaş" veya "ücret" gibi görmemektedirler. Özellikle Olimpiyat oyunları gibi prestijli yarışmalarda elde edilen zaferler maddi getirinin yanı sıra onlara ün ve saygınlık da getirmektedir ve

başarılı atletlerin çeşitli kamusal yükümlülüklerden muaf tutulmak gibi ayrıcalıklardan yararlandıkları, onlara farklı şehirler tarafından onursal vatandaşlık ünvanlarının bahşedildiği görülmektedir. Ayrıca şehirlerde meclis üyeliği veya oyunlara başkanlık etmek gibi önemli görevler de üstlenmişlerdir. En başarılı bir gladyatörün bile bu gibi görevler üstlenmediği savunulmaktadır. Üst düzey yarışmalara katılan ve kazandıkları zaferlerle maddi kazancın yanı sıra belirli bir saygınlığa da kavuşan profesyonel atletlerin yanı sıra ücret karşılığında dövüşen veya atletizm gösterileri sergileyen alt sınıftan atletlerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal ve hukukî durumları gladyatörlerin durumuna daha yakın olan atletler bu gruba girenler olabilir ve bu gibi atletlerin şerefsiz ilân edilebilecekleri savunulmaktadır. Diğer yandan *Sabinianus* okulu temsilcilerinin atletizm yarışmalarına olumlu bir değer atfetmeleri ve aktörler ve gladyatörlerin katıldıkları faaliyetlere kölelerin de katılması mümkünken, atletizm yarışmalarına kural olarak kölelerin katılmaması gibi nedenlerle de atletlerin şerefsiz ilân edilmeyecekleri sonucuna vardıklarının ileri sürüldüğü görülmektedir.

Bu iki hukuk okulu arasındaki görüş farklılığının veya farklı metinlerdeki çelişkili ifadelerin sebebi bir yana bırakılacak olursa, yarışmalara, özellikle de Yunan festival döngüsündeki prestijli yarışmalara katılan profesyonel atletlerin şerefsiz ilân edilmeyeceği, meclis üyeliği gibi görevler üstenebilecekleri göz önünde bulundurulduğunda hukukî statülerinin genellikle şerefsizlikle damgalanmaktan kurtulamayan gladyatörlerden farklı olduğu söylenebilecektir. Ancak bu açıklamalarımızda daha önce belirttiğimiz gibi gerek profesyonel atletlerin gerek gladyatörlerin yeknesak kategoriler altında sınıflandırılmalarının ve bu konudaki genellemelerin bizi yanlış sonuçlara da götürebileceği çekincesinin göz önünde bulundurulması yararlı olacaktır. Dolayısıyla genel olarak hem toplumsal hem hukukî bakımdan profesyonel atletlerin durumunun gladyatörlerden farklı ve nispeten daha iyi olduğu söylenebilir de bunun istisnalarının da olabileceği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

Adkins L. & Adkins R. A. (2004). *Handbook to Life in Ancient Rome*. New York: Facts on File.

Aktunç, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aldrete, G. S. (2014). Material Evidence for Roman Spectacle and Sport. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 438-450). Malden MA: WILEY Blackwell.

Anderson, J. (2007). *The Legality of Boxing: A Punch Drunk Love?* Oxon: Birkbeck Law Press.

Arena, V. (2015). Informal Norms, Values And Social Control In The Roman Participatory Context. D. Hammer (Der.), *A Companion to Greek*

Democracy and Roman Republic içinde (ss. 217-238). Malden MA: WILEY Blackwell.

Barton, C. A. (1993). *The Sorrows of the Ancient Romans: The Gladiator and the Monster*. New Jersey: Princeton University Press.

Behrends, O., Knütel, R., Kupisch B. & Seiler, H. H. (1995). *Corpus Iuris Civilis, Text und Übersetzung, auf der Grundlage der von Theodor Mommsen und Paul Krüger besorgten Textausgaben, Bd. II (1-10)*. Heidelberg: C.F. Müller juristischer Verlag.

Bertolin, R. (2010). Review of “*Sport in the Cultures of the Ancient World. New Perspectives. Sport in the Global Society, London/New York: Routledge, 2009*” <https://bmc.brynmaur.edu/2010/2010.07.23> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Carter, M. J. (2014). Romanization through Spectacle in the Greek East. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 619-632). Malden MA: WILEY Blackwell.

Cornell, T. J. (2002). On War and Games in the Ancient World. R. K. Barney ve diğerleri (Der.), *Sixth International Symposium for Olympic Research* içinde (ss.29-40). London, Ontario: University of Western Ontario.

Craig, S. (2002). *Sports and Games of the Ancients*. Westport: Greenwood Publishing Group.

Crowther, N. B. (1983). Greek Games in Republican Rome. *L'antiquité classique*, 52, 268-273.

Crowther, N. B. (2007). *Sport in Ancient Times*. Westport: Praeger.

Curry, A. (2008). The Gladiator Diet. *Archaeology*, 61 (6), 28-30.

Dunkle, R. (2008). *Gladiators: Violence and Spectacle in Ancient Rome*. London and New York: Routledge.

Dunkle, R. (2014). Overview of Roman Spectacle. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 381-394). Malden MA: WILEY Blackwell.

Edwards, C. (1997). Unspeakable Professions: Public Performance and Prostitution in Ancient Rome. Judith P. Hallet ve Marilyn B. Skinner (Der.), *Roman Sexualities* içinde (ss. 66-95). New Jersey: Princeton University Press.

Edwards, C. (2007). *Death in Ancient Rome*. New Haven and London: Yale University Press.

Fagan, G. G. (2014). Gladiatorial Combat as Alluring Spectacle. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 465-477). Malden MA: WILEY Blackwell.

Fagan, G. G. (2015). Gladiators, combatants at games. *Oxford Classical Dictionary*. (<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.2845>) (Erişim tarihi: 30.11.2021).

Friedländer, L. (1920). *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine. Bd. II, 9. Aufl.* Leipzig: Verlag von S. Hirzel.

Friedländer, L. (1921). *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von August bis zum Ausgang der Antonine. Bd. IV, 9. und 10. Aufl.* Leipzig: Verlag von S. Hirzel.

Futrell, A. (2006). *The Roman Games: A Sourcebook*. Malden MA: Blackwell.

Gaius Institutiones, Borçlar Kısım (1953). (T. Rado, Çev.), İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Gaius Institutiones, Institutionen des Gaius (2004). (U. Manthe, Çev.), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Gardiner, E. N. (1930). *Athletics of the Ancient World*. Oxford: Clarendon Press.

Gardner, J. F. (1993). *Being a Roman Citizen*. London and New York: Routledge.

Girard, P.F. (1908). *Geschichte und System des römischen Rechts. I. Teil: Geschichte-, Personen-, Familien- und Sachenrecht*. (R. von Mayr, Çev.). Berlin: Verlag von Franz Vahlen.

Golden, M. (2004). *Sport in the Ancient World from A to Z*. London: Routledge.

Golden, M. (2008). *Greek Sport and Social Status*. Austin: University of Texas Press.

Greenidge, A.H.J. (1894). *Infamia, Its Place in Roman Public and Private Law*. Oxford: Clarendon Press.

Hallett, C. H. (2005). *The Roman Nude, Heroic Portrait Statuary 200 BC-300 AD*. Oxford: Oxford University Press.

Harris, H. A. (1972). *Sport in Greece and Rome*. Ithaca: Cornell University Press.

Heumann, H. G. & Seckel, E. (1926). *Heumann's Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. Jena: Verlag von Gustav Fischer.

Homeros (tahm. M.Ö. 800-700/2016). *İlyada* (A. Erhat & A. Kadir, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hopkins, K. (1983). *Death and Renewal*. Cambridge: Cambridge University Press.

İplikçioğlu, B. (1997). *Eskibatı Tarihi I, Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Jakab, É. (2012). Geld und Sport, Rezeption griechischer *Topoi* in der römischen Jurisprudenz. *Revue Internationale de Droits de l'Antiquité (RIDA)*, 59, 93-125.

Kaser, M. (1971). *Das römische Privatrecht, das altrömische, das vorklassische und klassische Recht, erster Abschnitt*. (2. Auflage). München: Verlag C.H. Beck.

Kyle, D. G. (1998). *Spectacles of Death in Ancient Rome*. London and New York: Routledge.

Kyle, D. G. (2015). *Sport & Spectacle in the Ancient World* (Second Edition). Malden MA: WILEY Blackwell.

Lebek, W.D. (1990). Standeswürde und Berufsverbot unter Tiberius: Das SC der Tabula Larinas. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 81, 37-96.

Lee, H. M. (2014). Greek Sports in Rome. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 533-542). Malden MA: WILEY Blackwell.

Leppin, H. (2011). Between Marginality and Celebrity: Entertainers and Entertainments in Roman Society. M. Peachin (Der.), *The Oxford Handbook of Social Relations in the Roman World* içinde (ss. 660-678).

Lösch, S., Moghaddam, N., Grossschmidt, K., Risser, D. U., & Kanz, F. (2014). Stable Isotope and Trace Element Studies on Gladiators and Contemporary Romans from Ephesus (Turkey, 2nd and 3rd Ct. AD) - Implications for Differences in Diet. *PLoS ONE*, 9 (10), 1-17, e110489. doi:10.1371/journal.pone.0110489 (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Mann, C. (2103). *Die Gladiatoren*. München: C.H. Beck.

Mann, C. (2014a). Greek Sport and Roman Identity. T. F. Scanlon (Der.), *Sport in the Greek and Roman Worlds, Vol. 2: Greek athletic Identities and Roman Sports and Spectacle* içinde (ss. 151-179). Oxford: Oxford University Press.

Mann, C. (2014b). People on the Fringes of the Greek Sport. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 276-286). Malden MA: WILEY Blackwell.

Newby, Z. (2005). *Greek Athletics in the Roman World, Victory and Virtue*. Oxford: Oxford University Press.

Newby, Z. (2015). Roman Art and Spectacle. B. E. Borg (Der.), *A Companion to Roman Art* içinde (ss. 552-568). Malden MA: WILEY Blackwell.

Nişanyan, S. (2007). *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. Genişletilmiş gözden geçirilmiş 3. Basım*. İstanbul: Adam Yayınları.

Otto, C. E., Schilling, B. & Sintenis, C. F. F. (1839). *Das Corpus Juris Civilis in's Deutsche Übersetzt von einem Vereine Rechtsgelehrter. Bd. I, 2. Aufl.* Leipzig: Verlag von Carl Focke.

Paik, W. (2010). Review of "Greek Sport and Social Status" by Mark Golden. *The Review of Politics*, 72 (3), 563-566.

Pennitz, M. (1995). Zur Postulationsfähigkeit der Athleten im klassischen römischen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung*, 112, 91-108.

Petronius (tahm. M.S. 60/2003). *Satyricon* (F. G. Özaktürk, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Pleket, H. W. (1974). Zur Soziologie des antiken Sports. *Mededelingen van het Nederlands Instituut te Rome*, 36, 57-87 (<http://resources.huysens.knaw.nl/retroboeken/knir/#page=71&accessor=toc1&source=36&view=pdfPane>) (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Pleket, H. W. (2003) Review of "Sport in the Ancient World from A to Z" by Mark Golden. *Nikephoros*, 16, 277-279.

Pleket, H. W. (2009). Review of "Sport and Spectacle in the Ancient World" by D. G. Kyle. *Mnemosyne*, 62 (2), 344-346.

Pleket, H. W. (2010). Games, Prizes, Athletes and Ideology: some aspects of the history of sport in the Greco-Roman World. Jason König (Der.), *Greek Athletics* içinde (ss.145-174). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Plinius, Gaius Secundus (tahm. M.S. 77/1961). *Naturalis Historia* (H. Rackham, Çev.), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press (LOEB).

Poliakoff, M. B. (2014). *Review of "A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity, Blackwell companions to the ancient world. Literature and culture, Malden, MA; Oxford; Chichester: Wiley-Blackwell, 2014"* [P. Christesen ve D. G. Kyle tarafından yayına hazırlanan *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* başlıklı kitabın değerlendirmesi]. <https://bmcr.brynmawr.edu/2014/2014.11.38> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Potter, D. S. (2012). *The Victor's Crown: A History of Ancient Sport from Homer to Byzantium*. Oxford and New York: Oxford University Press.

Reid, H. L. (2006). Was the Roman Gladiator an Athlete? *Journal of the Philosophy of Sport*, 33 (1), 37-49, DOI: 10.1080/00948705.2006.9714689, (<http://dx.doi.org/10.1080/00948705.2006.9714689>) (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Remijsen, S. (2015). *The End of Greek Athletics in Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sayın, B. Y. (2020). *Roma'da Köle ve Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Scott, S.P. (2001). *The Civil Law, Including The Twelve Tables, The Institutes of Gaius, The Rules of Ulpian, The Opinions of Paulus, The Enactments of Justinian and The Constitutions of Leo, vol. III*. New Jersey: The Lawbook Exchange.

Söğütü, Ö. (2020). *Roma Özel Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tacitus, P.C. (tahm. 104-109/1962). *Historiae* (C.H. Moore, Çev.), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press (LOEB).

Tahan Orhan, D. (2019). *Roma Hukukunda Sportif Faaliyetlerden Kaynaklanan Hukukî Sorumluluk ve Türk Hukukuna Yansımaları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Tahiroğlu, B. & Erdoğan, B. (2001). *Roma Hukuku Meseleleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Torlone, M. Z. (2014). Writing Arenas: Roman Authors and Their Games. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 412-421). Malden MA: WILEY Blackwell.

Türkoğlu Özdemir, G. (2008). *Roma Hukukunda Infamia (Şerefsizlik)*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Umur, Z. (1983). *Roma Hukuku Lügati*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Umur, Z. (1984). *Roma Hukuku, Tarihî Giriş- Kaynaklar-Umumî Mefhumlar-Hakların Himayesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Wacke, A. (1978). Athleten als Darlehensnehmer nach römischem Recht. *Studia et Documenta Historiae et Iuris (SDHI)*, 44, 439-452.

Watson, A. (1998). *The Digest of Justinian, vol. I*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Wessner, P. (Der.). (1931). *Scholia in Iuvenalem Vetustiora*. Lipsiae: B. G. Teubner.

Wiedemann, T. (1995). *Emperors and Gladiators*. London and New York: Routledge.

Zaleski, J. (2014). Religion and Roman Spectacle. P. Christesen ve D. G. Kyle (Der.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* içinde (ss. 590-602). Malden MA: WILEY Blackwell.